

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
З ДИСЦИПЛІНИ
«ДОГОВІРНЕ ПРАВО»

ОДЕСА 2014

Конспект лекцій з навчальної дисципліни “Договірне право” для вищих навчальних закладів. Спеціальність 7.04010604 «Екологічний контроль та аудит», спеціалізація «Правові аспекти екології». Спеціальність 7.03060101, 8.03060101 «Менеджмент організацій і адміністрування» (за галузями економічної діяльності).

Кафедра екологічного права і контролю Одеського державного екологічного університету. ОДЕКУ, Одеса, 2014.

Укладач: Немцова О.А., ст. викладач кафедри екологічного права і контролю ОДЕКУ.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
ТЕМА 1. ПОНЯТТЯ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОГОВІРНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ.....	6
1.1 Поняття, предмет і метод договірною права.	6
1.2 Принципи договірною права. Свобода договору та випадки її обмеження	7
ТЕМА 2. ДЖЕРЕЛА ДОГОВІРНОГО ПРАВА.....	9
2.1 Нормативно-правові акти та їх види. Договір та акти державних органів.....	9
ТЕМА 3. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ДОГОВОРИ У ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	11
3.1 Поняття договору	11
3.2 Попередній договір. Публічний договір. Договір приєднання.	12
3.3 Порядок укладання договорів. Зміст господарського договору	14
ТЕМА 4. ВИЗНАННЯ ДОГОВОРІВ НЕДІЙСНИМИ. ПОРЯДОК ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ДОГОВОРУ. ПОРЯДОК ТА ПІДСТАВИ РОЗІРВАННЯ ДОГОВОРУ	20
4.1 Підстави та наслідки визнання договорів недійсними.....	21
ТЕМА 5. ВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ.....	23
5.1 Заміна осіб у договірному зобов'язанні: відступлення права вимоги та переведення боргу.	26
ТЕМА 6. ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК ПРИПИНЕННЯ ДОГОВОРІВ	29
ТЕМА 7. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СПОСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ	32
7.1 Неустойка, порука, гарантія	32
7.2 Завдаток, застава та притримання	34
ТЕМА 8. ДОГОВОРИ ПРО ПЕРЕДАЧУ МАЙНА У ВЛАСНІСТЬ	35
8.1 Поняття та ознаки договору роздрібної та оптової купівлі-продажу .	38
8.2 Договір контрактації сільськогосподарської продукції	41
8.3 Договір міни: поняття та особливості. Договір безоплатної передачі (дарування).....	43
ТЕМА 9. ДОГОВОРИ ПРО ПЕРЕДАЧУ МАЙНА В КОРИСТУВАННЯ ..	46
9.1 Договір оренди.....	46
9.2. Договори лізингу та концесії	51
ТЕМА 10. ДОГОВОРИ ПРО ВИКОНАННЯ РОБІТ	55
10.1 Договір підряду на капітальне будівництво	59
10.2 Поняття договору підряду на проектні та пошукові роботи	62
ТЕМА 11. ДОГОВОРИ ПРО НАДАННЯ ЮРИДИЧНИХ ТА ФАКТИЧНИХ ПОСЛУГ	65
11.1 Поняття договору зберігання.	65
11.2 Поняття договору доручення.	67

11.3	Поняття договору комісії.....	69
11.4	Поняття і зміст договору страхування	71
11.5	Поняття і види транспортних договорів	71
11.6	Договір перевезення пасажирів і багажу	74
11.7	Договір транспортного експедируванн.....	76
12.	ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН	77
13.	ПОРЯДОК ТА ФОРМИ РОЗРАХУНКІВ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ОБОРОТІ	80
14.	ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ.....	83
	ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:	88

ПЕРЕДМОВА

Спокон віків договір використовувався в якості засобу організації та регулювання торгового обміну. З розвитком суспільних відносин його зміст набув нових рис, ускладнилися засоби забезпечення виконання договірних зобов'язань. Особливу увагу було приділено порядку укладання договору із законодавчим врегулюванням існування в Україні різних форм власності, створенням великої кількості суб'єктів підприємницької діяльності, з проведенням державою ліберальної зовнішньоекономічної політики, тощо.

Поступово позбавляючись адміністративно-командних методів регулювання економіки, органи влади фактично передали ці важелі в руки господарюючих суб'єктів, за допомогою договірних відносин між якими і складається можливість постійної та тісної співпраці.

Розвиток торгівлі, збут промислової і сільськогосподарської продукції, постачання підприємствам та іншим господарюючим суб'єктам необхідної сировини, матеріалів й устаткування, надання фізичним та юридичним особам різноманітних послуг – у всьому цьому розмаїтті договір служить найважливішим засобом задоволення матеріальних і культурних потреб людини та громадянина. Договір також є найважливішим регулятором фактичної поведінки, оскільки ним безпосередньо визначаються взаємні права та обов'язки сторін.

Договір виступає найважливішим засобом, що дисциплінує господарський обіг, оскільки покладає відповідальність безпосередньо на сторони, які не виконують обов'язків, взяті ними на себе за договором.

Навчальна дисципліна «Договірне право» забезпечує формування необхідних знань у сфері укладання, виконання, зміни та припинення господарчих та цивільних договорів, навичок використання нормативно-правових джерел, набуття досвіду задля роботи за майбутньою професією.

Неможливо сформувати необхідну сукупність знань майбутніх фахівців без вивчення правового регулювання договірних відносин між суб'єктами господарювання сфери комерційної діяльності. Економічна необхідність комерційної діяльності визначена реаліями сучасного розвитку нашої держави. Законодавство, що регулює договірні відносини між суб'єктами господарювання являє собою значний обсяг нормативно-правових актів в якому потрібно добре орієнтуватися.

ТЕМА 1. ПОНЯТТЯ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОГОВІРНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

1.1 Поняття, предмет і метод договірної права.

Договір можна розглядати як підставу виникнення правовідносин, як самі правовідносини і як форму, яка відповідає відповідним правовідносинам.

Договір є підставою для виникнення прав і обов'язків учасників економічного обороту. Це основний спосіб оформлення зв'язків учасників економічного обороту.

Відповідно до Цивільного кодексу України (ст. 626) [1] під договором слід розуміти домовленість двох або більше сторін, спрямовану на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Господарський кодекс України не дає чіткого визначення поняття договору, але зазначає (ст. 173 – далі ГКУ), що господарський договір є підставою для виникнення господарських зобов'язань [2].

Договірне право є інститутом цивільного права та займає одне із чільних місць у його складі. Сфера дії норм договірної права- право, що застосовується до договору у відносинах, які регулюються міжнародним приватним правом та "внутрішні" договірні відносини, що регулюються цивільним законодавством [3].

Норми цивільного права регулюють: дійсність договору; тлумачення договору; права та обов'язки сторін; виконання договору, тощо.

Завдання щодо кодифікації цивільного законодавства, а в його складі договірної права, в сучасний період значною мірою вирішені прийняттям Верховною Радою 29 листопада 2001 р. нового Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ) [3]. Цей акт є кодексом громадянського суспільства, кодексом приватного права, який забезпечує визнання рівності учасників майнових та особистих немайнових відносин, їх вільного волевиявлення та майнової самостійності. У новому ЦКУ загальні положення про договори виділені із загальних положень про зобов'язання у розділ II книги V "Зобов'язальне право"[1]. Тут насамперед дається легальне визначення договору як домовленості (угоди) двох чи більше осіб, яка спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Оскільки термін "угода" мало підходив для визначення односторонньої угоди як дії, в якій проявляється воля лише однієї сторони (особи) і в якій немає згоди (погодження) з будь-якою іншою особою, в новому ЦКУ термін "угода" замінено терміном "правочин".

1.2 Принципи договірної права. Свобода договору та випадки її обмеження

Договірна система базується на визначених засадах, тобто принципах. Одним з основоположних принципів договірної права виступає принцип свободи договору і свобода підприємництва.

Окрім можливості відступу сторін при укладанні договору від положень, закладених у законах та інших нормативно-правових актах, зокрема при виборі контрагента і визначенні умов договору, поняття свободи договору включає також:

- а) вільний вияв волі сторін на вступ у договірні відносини;
- б) свободу вибору сторонами форми договору;
- в) право сторін укласти як договори, передбачені законом, так і договори, які законом не передбачені, але йому не суперечать;
- г) право сторін за своєю згодою змінювати, розривати або продовжувати дію укладеного ними договору;
- д) визначати способи забезпечення договірних зобов'язань;
- е) право встановлювати форми (міри) відповідальності та умови їх застосування при порушенні сторонами договірних зобов'язань тощо

Проте свобода договору не є безмежною: вона існує в рамках чинних нормативних актів, звичаїв ділового обороту, а дії сторін договору мають ґрунтуватися на засадах розумності, добросовісності та справедливості [3].

У ЦКУ сформульовані загальні вимоги, додержання яких є необхідним для чинності (дійсності) правочину: зміст договору не може суперечити положенням цивільного законодавства, а також моральним засадам суспільства; особа, яка вчиняє договір, повинна мати необхідний обсяг дієздатності; волевиявлення учасника договору має бути вільним і відповідати його внутрішній волі; договір має укладатися у формі, передбаченій законом; договір має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним; договори, що вчиняються батьками (усиновлювачами), не можуть суперечити інтересам їхніх неповнолітніх дітей [1].

Важливим є також закріплення презумпції правомірності правочину (договору), тобто правочин вважається правомірним, якщо його недійсність прямо не випливає із закону або якщо він не визнаний судом недійсним.

Серед загальних положень договірної права, слід відзначити положення, що стосуються змісту договору, строку та обов'язкової сили договору і деякі інші.

Зміст договору складають, по-перше, ті умови (пункти), які погоджені сторонами. Договір вважається укладеним, якщо між сторонами в потрібній у належних випадках формі досягнуто згоди за всіма істотними

його умовами.

Істотними є умови про предмет договору, умови, визнані як істотні законом чи необхідні для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою однієї із сторін має бути досягнуто згоди. Якщо договір оформлено письмово у вигляді одного документа, підписаного сторонами, або шляхом обміну листами, телеграмами тощо, то відповідні умови фіксуються в пунктах договору, в яких можуть міститися і посилання на норми чинного у цій сфері законодавства.

Оскільки договір є підставою виникнення цивільно-правового зобов'язання, то зміст цього зобов'язання розкривається через права та обов'язки його учасників, визначені умовами договору.

У зміст договору, крім погоджених сторонами умов, входять і ті положення (умови), які приймаються ними як обов'язкові відповідно до актів цивільного законодавства.

Воля і волевиявлення учасників договору формуються насамперед під впливом приписів норм права, які містять абстрактну модель взаємовідносин сторін.

Свобода договору проявляється також у наділенні сторін правом включати в договір умови, які є характерними (істотними) для різних договірних видів.

Договір, укладений сторонами з дотриманням вимог, необхідних для чинності правочину, у тому числі відповідно до чинних нормативно-правових актів, має обов'язкову силу насамперед для самих сторін. Будучи пов'язаними взаємними правами та обов'язками (зобов'язаннями), сторони не можуть в односторонньому порядку відмовлятися від виконання зобов'язання або змінювати його умови, крім випадків, передбачених угодою сторін або законом. Обов'язкову силу для сторін має й такий договір, який законом не передбачений, але й не суперечить йому.

Договір набуває чинності з моменту його укладення і діє протягом строку, на який він укладений. Договір, який є чинним (дійсним), має обов'язкову силу не лише для сторін. Ним повинні керуватися й органи, які вирішують спори між сторонами цього договору, захищаючи їхні права та інтереси.

Серед принципів, закріплених безпосередньо у ст. 3 ЦКУ [1], можна також виділити принцип свободи підприємницької діяльності, яка не заборонена законом; справедливість, добросовісність та розумність, принцип диспозитивності, економічності, належного виконання, обов'язковості виконання умов договору, судового застосування договірних та законних санкцій до порушника.

Принцип справедливості в договірному праві відображає об'єктивну відповідність змісту договірного зобов'язання правовим приписам, відсутність у ньому дискримінаційного чи іншого шкідливого дисбалансу у правах та обов'язках сторін та у їх правовому статусі, якщо інше прямо

не передбачено законом.

В договірних відносинах добросовісною має вважатися така поведінка сторони, яка знаючи (повинна була знати), що здійснення нею або іншою стороною прав або виконання договірних обов'язків може призвести до негативних наслідків, вжила доступних їй заходів для їх усунення.

Розумними мають вважатися звичайні дії, які є адекватними стану договірному зобов'язання і які може вчиняти сторона договору відповідно до її середнього рівня інтелекту та життєвого досвіду, а також професійного статусу юридичних осіб [1].

Контрольні запитання по темі

1. Що таке предмет та метод договірному права.
2. Навести принципи договірному права.
3. Що таке «свобода договору»?
4. Які є випадки обмеження свободи договору?
5. Які нормативно-правові акти регулюють основні положення договірному права в Україні?

ТЕМА 2. ДЖЕРЕЛА ДОГОВІРНОГО ПРАВА.

2.1 Нормативно-правові акти та їх види. Договір та акти державних органів

Джерело договірному права - це форма вираження правових норм, що мають загальнообов'язковий характер. У цивільно-правовій системі України, складовою частиною якої є договірне право, основним джерелом є нормативно-правовий акт, а також звичай та договір. Ієрархія системи нормативно-правових актів обумовлена їх юридичною силою [3].

Основу цивільного законодавства становить Конституція України. В її нормах закладені цивільно-правові засади регулювання відносин власності, особистих майнових та немайнових прав. Вона наділена вищою юридичною силою і може бути застосована безпосередньо до врегулювання цивільно-правових відносин, оскільки є нормативно-правовим актом прямої дії [4].

Джерелом договірному права є і міжнародні договори. Однак для визнання за міжнародним договором правової природи джерела права потрібно, щоб згоду на його обов'язковість було надано Верховною Радою України. При цьому він має вищу юридичну силу, порівняно з законами України, тобто якщо в чинному міжнародному договорі, укладеному у встановленому законом порядку, містяться інші правила, ніж ті, що

встановлені відповідним актом цивільного законодавства, то застосовуються правила відповідного міжнародного договору [3].

Основним актом цивільного законодавства України є Цивільний кодекс України, який було прийнято 16 січня 2003 року і він вступив у силу з 1 січня 2004 року. П'ята книга ЦКУ має назву «Зобов'язальне право».

Окрім ЦКУ до джерел договірної права належать і деякі інші кодифіковані нормативно-правові акти, наприклад, Господарський кодекс України.

Ще одним поширеним джерелом договірної права є також і інші закони, які приймаються відповідно до Конституції України та ЦКУ.

До цивільного законодавства відносять також і низку підзаконних актів, які, хоча і стоять за ієрархією нижче Конституції, міжнародних договорів та законів, проте за певних обставин також є джерелами договірної права. Це, наприклад, цивільні відносини можуть регулюватись актами Президента України у випадках, встановлених Конституцією України. Актами цивільного законодавства є також постанови Кабінету Міністрів України, які не можуть суперечити положенням ЦКУ або іншого закону.

До джерел цивільного законодавства також належать і нормативно-правові акти інших органів державної влади України, органів влади Автономної Республіки Крим, але лише у випадках і в межах, встановлених Конституцією України, ЦКУ та іншими законами. При цьому, якщо ці нормативно-правові акти врегульовують права, свободи та обов'язки громадян або мають міжвідомчий характер, то підлягають обов'язковій державній реєстрації в Міністерстві юстиції України [3].

Окрім цивільного законодавства до джерел цивільного права ЦКУ вперше відніс звичай, в тому числі звичай ділового обороту.

Звичаєм визнається правило поведінки, яке не передбачене актами законодавства, але є усталеним, внаслідок неодноразового та однакового його застосування, та таким, що широко застосовується у певній сфері відносин. Юридична сила звичаю є доволі низькою і тому звичай, що суперечить договору або актам цивільного законодавства, у цивільних відносинах не застосовується [3].

Вперше ЦКУ як джерело цивільного права закріпив і договір. При чому, навіть попри те, що договір є індивідуальним правовим актом, законодавець дозволяє при укладенні договору врегулювати не лише відносини, які не врегульовано актами цивільного законодавства, а також і відступити від положень актів цивільного законодавства і врегулювати свої відносини на власний розсуд. Однак таку свободу врегулювання цивільних правовідносин в договірному порядку може бути обмежено у випадку, якщо в актах цивільного законодавства прямо вказано про це, а також у разі, якщо обов'язковість для сторін договору положень актів цивільного законодавства випливає з їх змісту або із суті відносин між сторонами.

Контрольні запитання по темі

1. Які є джерела договірної права в Україні?
2. Які є новації у визначенні джерел договірної права в новому Цивільному кодексі України?
3. Надайте характеристику міжнародно-правового акту як джерела договірної права.
4. Що таке договір?
5. Які підзаконні акти є джерелами договірної права?

ТЕМА 3. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ДОГОВОРИ У ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1 Поняття договору

Суб'єкти підприємництва будують взаємовідносини з іншими підприємствами, установами, організаціями і громадянами в усіх сферах господарської діяльності на основі договорів.

Договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

У світовій практиці договори дістали назву контрактів (від англ. contract - договір, угода), а сторони договору відповідно контрагентів.

За своєю правовою природою будь-який цивільно-правовий договір є угодою. Категорії «угода» і «договір» співвідносяться між собою як загальне та його частина: будь-який договір є угодою, але не усіляка угода є договором.

Функції договору – це певний вид впливу названого юридичного акту на суспільні відносини. Визначальною функцією договору є формуючо-регулююча. Ця функція дає змогу розглядати договір як переважаючий, порівняно з іншими правовими засобами, регулятор економічних відносин [5].

Договори можуть укладатись в усній, простій письмовій або у нотаріальній формі. Для деяких видів договорів форма договору встановлюється законодавчо. Проте недотримання необхідної за законом форми договору спричинює недійсність угоди лише у випадку, якщо це прямо зазначено в законі.

Залежно від моменту з якого договір вважається укладеним договори поділяються на консенсуальні (до яких відноситься більшість договорів) та реальні. Консенсуальний договір вважається укладеним з моменту отримання особою, яка звернулася з пропозицією укласти договір, відповіді про згоду від іншої сторони. Для укладення реального договору

однієї згоди іншої сторони недостатньо. Такий договір вважається укладеним з моменту здійснення будь-якої дії, як правило – передачі майна. Наприклад, договір займу вважається укладеним з моменту передічі грошей або інших речей з родовими ознаками [5].

Деякі реальні і консенсуальні договори крім того, вважаються укладеними з моменту їх нотаріального посвідчення та (або) державної реєстрації.

Договори можна поділити на:

- односторонні, двосторонні та багатосторонні;
- майнові та немайнові (договір про наміри);
- оплатні та безоплатні;
- реальні та консенсуальні;
- цивільно-правові та трудові;
- внутрішні та зовнішньоекономічні.

Договір є одностороннім, якщо одна сторона бере на себе зобов'язання перед іншою стороною вчинити певні дії або утриматися від них, а друга сторона наділяється лише правом вимоги, без виникнення зустрічного зобов'язання щодо першої сторони.

Договір є двостороннім, якщо правами та обов'язками наділені обидві сторони договору. До договорів, що укладаються більш як двома сторонами (багатосторонні договори), застосовуються загальні положення про договір, якщо це не суперечить багатосторонньому характеру цих договорів [5].

3.2 Попередній договір. Публічний договір. Договір приєднання.

Виділяють також публічний договір, договір приєднання, договір на користь третьої особи та попередній договір.

Публічний договір - це узагальнене поняття цивільно - правових договорів, завдяки яким забезпечуються потреби широкого кола споживачів у сферах роздрібної торгівлі, перевезення транспортом загального користування, надання послуг зв'язку, медичного, готельного, банківського обслуговування тощо.

Для цих договорів властивими є, по-перше, визначене коло суб'єктів: ними, з одного боку, є особи (підприємці), що у встановленому порядку здійснюють підприємницьку діяльність в одній із зазначених вище сфер, а, з другого, будь-хто і кожний, хто до них звертається для задоволення своїх потреб у товарах чи послугах; по-друге, умови публічного договору встановлюються однаковими для всіх споживачів, крім тих, кому за законом надані відповідні пільги (наприклад пільги, які надані ветеранам війни щодо сплати квартирної плати і комунальних послуг); по-третє, підприємець не повинен надавати переваги одному споживачеві перед іншим щодо укладення публічного договору, якщо інше не встановлено

законом [5].

Оскільки діяльність підприємців по обслуговуванню широкого кола споживачів (наприклад, громадян) є публічною, то й договори, що опосередковують цю діяльність, названі публічними.

Зокрема, до публічних віднесені: договір роздрібної купівлі - продажу; договір прокату; договір побутового підряду; договір перевезення транспортом загального користування; договір банківського вкладу, в якому вкладником є фізична особа; договір складського зберігання, укладений складом загального користування, та деякі інші.

Важливою гарантією прав споживача є також положення про те, що підприємець не може відмовитися від укладення публічного договору за наявності у нього можливостей надання споживачеві відповідних товарів (робіт, послуг). У разі необґрунтованої відмови підприємця від укладення публічного договору він має відшкодувати збитки, завдані споживачеві такою відмовою. Незалежно від відшкодування збитків споживач може наполягати на укладенні публічного договору з підприємцем, звернувшись до суду з позовом про спонукання підприємця укласти договір.

У сфері регулювання відносин за публічними договорами можуть бути прийняті акти цивільного законодавства, що містять правила, обов'язкові для сторін при укладенні та виконанні публічного договору. Умови публічного договору, які суперечать цим обов'язковим правилам, а також є неоднаковими для усіх споживачів (за винятком тих, кому за законом надані відповідні пільги), вважаються нікчемними.

Як і публічний договір, договір приєднання є узагальненою категорією таких цивільно - правових договорів, в яких умови договору встановлені однією із сторін у формулярах або інших стандартних формах і які укладаються лише шляхом приєднання другої сторони до запропонованого тексту договору в цілому. Друга сторона при цьому не може запропонувати свої умови договору. Звичайно, друга сторона сама вирішує, укласти чи не укласти договір на запропонованих їй умовах, тобто тут не порушується принцип свободи договору. Проте необхідність укладення особою договору приєднання, особливо у підприємницькій діяльності, часто обумовлена економічними чи географічними чинниками, коли можливість вибору контрагента є обмеженою. Договори приєднання найчастіше застосовуються у відносинах підприємців з громадянами, коли стандартні умови договорів повторюються неодноразово. Саме тут і розробляються формуляри або інші стандартні форми, в яких умови договору встановлюються однаковими для всіх споживачів і останні лише приєднуються до цих умов, наприклад, страхове свідоцтво (поліс) при особистому страхуванні, іменна квитанція при зберіганні речі в ломбарді, тощо. Такі договори приєднання є одночасно публічними договорами [6].

Сторона, яка надала договір для приєднання, може відмовити підприємцеві, що приєднався, у задоволенні вимоги про зміну або

розірвання договору, коли доведе, що сторона, яка приєдналась, знала або могла знати, на яких умовах вона приєдналася до договору.

Договором на користь третьої особи є договір, у якому боржник має виконати свій обов'язок на користь третьої особи, яка встановлена або не встановлена у договорі.

Попередній договір - це договір, сторони якого зобов'язуються протягом певного строку (у певний термін) укласти договір у майбутньому (основний договір) на умовах, встановлених попереднім договором. Попередній договір укладається у формі, встановленій для основного договору, а якщо форма основного договору не встановлена, - у простій письмовій формі.

Договір про наміри (протокол про наміри тощо), якщо в ньому немає волевиявлення сторін щодо надання йому сили попереднього договору, не вважається попереднім договором [6].

3.3 Порядок укладання договорів. Зміст господарського договору

У цивільному праві виділяють кілька типів договорів.

Тип договору - це група однорідних договорів, що характеризується єдністю об'єкта правового регулювання та єдністю правового змісту. Виділення того чи іншого типу договору з урахуванням його особливостей має велике практичне значення. Це дає змогу застосовувати певні норми права до однорідних відносин.

Цивільний кодекс України передбачає такі типи договорів: купівлі-продажу; дарування; ренти; довічного утримання (догляду); найму (оренди); найму (оренди) житла; позички; підяду; виконання науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт; надання послуг; перевезення; транспортного експедитування; зберігання; страхування; доручення; комісії; управління майном; позики; кредиту; банківського вкладу (депозиту); банківського рахунка; факторингу; розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності; комерційної концесії; спільної діяльності [1].

Деякі типи договорів поділяються на підтипи. Так, серед договорів купівлі-продажу розрізняють договори роздрібної купівлі-продажу, поставки, контрактації сільськогосподарської продукції, постачання електроенергії, міни (бартеру). Договір підяду може бути договором побутового, будівельного підяду або договором підяду на проектні та пошукові роботи тощо.

Сторони мають право укласти договір, в якому містяться елементи різних договорів, - змішаний договір. До відносин сторін у змішаному договорі застосовуються у відповідних частинах положення цивільного законодавства про договори, елементи яких містяться у змішаному договорі, якщо інше не встановлено договором або не впливає із суті

змішаного договору.

Сторонами цивільно-правових відносин є громадяни і юридичні особи. Договори можуть укладатись як між підприємствами, так і між громадянами або між підприємством і громадянином. При цьому деякі договори можуть укладатись тільки у певній формі. Так, у простій письмовій формі мають укладатися договори між юридичними особами, між юридичною особою та громадянином та між громадянами на суму, що у двадцять і більше разів перевищує розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян [7].

Договір, який укладено у письмовій формі, підлягає нотаріальному посвідченню лише у випадках, встановлених законом або за домовленістю сторін. Нотаріальне посвідчення договору здійснюється нотаріусом шляхом вчинення на документі, в якому викладено текст договору, посвідчувального напису.

Усно можуть укладатися договори, які повністю виконуються сторонами у момент їх укладення, за винятком договорів, які підлягають нотаріальному посвідченню та/або державній реєстрації, а також договорів, для яких згідно з законом недодержання письмової форми має наслідком їх недійсність.

Оскільки цивільний договір є загальним юридичним актом двох або кількох осіб, узгодження умов між ними проходить як мінімум дві стадії: шляхом пропозиції однією стороною укласти договір (оферта) і прийняття пропозиції іншою стороною (акцепт). Відповідно сторона, що запропонувала укласти договір, називається оферентом, а сторона, що прийняла цю пропозицію – акцептантом [7].

Першою стадією укладення договору є оферта. Оферта -це волевиявлення особи, спрямоване на укладення договору на певних умовах, яке спрямоване конкретній особі або кільком конкретним особам і при цьому містить вказівку на конкретні положення, які пропонується включити в договір. Тому в пропозиції в будь-якому випадку мають бути умови, що визнаються істотними для цього договору.

З урахуванням висловленого, можна відзначити наявність таких характерних рис оферти:

- 1) вона адресується конкретно одній або кільком особам. Коли пропозиція розрахована на невизначене коло осіб (наприклад, в рекламі), вона розглядається як запрошення до оферти, якщо інше прямо не вказано в цій пропозиції;

- 2) оферта має містити вказівку на істотні умови майбутнього договору, тобто такі, які є істотними згідно із законом або є необхідними для договорів даного виду, або ж в узгодженні яких заінтересований оферент;

- 3) пропозиція виражає твердий намір оферента вважати себе зв'язаним договором і запропонованими умовами у разі їх прийняття

(акцепту) іншою стороною [7].

Оферта спричиняє наслідки правового характеру, які полягають в тому, що оферент протягом певного строку пов'язаний своєю пропозицією про укладення договору. Цей строк залежить від того, чи був вказаний строк для відповіді, а також від того, в одному чи у різних місцях знаходяться контрагенти. Так, ст.643 ЦКУ [1] передбачає, що коли пропозицію укласти договір зроблено з вказівкою строку для відповіді, договір вважається укладеним, якщо особа, яка зробила пропозицію, отримала від іншої сторони відповідь про прийняття пропозиції протягом вказаного строку. Отже, в тих випадках, коли у самій оферті вказано строк для відповіді, оферент пов'язаний своєю пропозицією протягом цього терміну. Якщо він за цей час передумає і направить пропозицію про укладення договору іншій особі, укладе з цією іншою особою договір, його дії будуть порушувати права того, до кого він спочатку звернувся із пропозицією. Тому на нього можуть бути покладені негативні наслідки односторонньої відмови від зобов'язання (наприклад, обов'язок відшкодувати заподіяні збитки).

Стаття 644 ЦКУ [1] передбачає порядок укладення договору за пропозицією, зробленою без вказівки строку для відповіді. Так, коли пропозицію укласти договір зроблено усно, без вказівки строку для відповіді, договір вважається укладеним, якщо інша сторона негайно заявила оференту про прийняття цієї пропозиції.

У випадку коли пропозиція зроблена у письмовій формі, договір вважається укладеним, якщо відповідь про прийняття пропозиції отримана протягом нормально необхідного для цього часу.

Слід зазначити, що в цьому випадку оферент пов'язаний пропозицією протягом більш тривалого строку у випадку, коли він знаходиться не в тому ж місці, де акцептант. Тут має бути зроблена поправка на звичайні строки доставки кореспонденції в обидва кінці.

Розвиток технологій у галузі зв'язку призвів до того, що сторони, що знаходяться в різних місцях, отримали можливість спілкуватися без розриву в часі за допомогою телефону, обміну факсами, повідомленнями електронною поштою тощо.

Ведучи мову про характер і порядок відповіді на оферту, слід мати на увазі, що іноді замість відповіді про прийняття пропозиції укласти договір контрагент у встановлений для акцепту строк здійснює дії з виконання вказаних в оферті умов договору, відвантажує товари, надає послуги, сплачує певні суми. Вчинення таких конклюдентних дій означає і згоду на укладення договору, і одночасне його виконання [7].

Як і оферта, акцепт може бути відкликаний акцептантом, якщо повідомлення про його скасування оференту надійшло до моменту або в момент отримання самого акцепту. У разі відкликання акцепту або неотримання відповіді від акцептанта протягом встановленого для цього

терміну offerent вважається вільним від тих обов'язків, які пов'язані з раніше зробленою ним пропозицією.

Слід зазначити, що новою пропозицією є також відповідь про згоду укласти договір на інших умовах (ст.646 ЦКУ) [1].

Особливим випадком укладення договору є встановлення договірних відносин на підставі так званої публічної оферти, тобто оферти, зверненої до невизначеного кола осіб через радіо, телебачення, в пресі, тощо.

Згідно зі ст.639 ЦКУ [1] договір може бути укладений у будь-якій формі, якщо вимоги щодо форми договору не встановлені законом. Проте якщо сторони домовилися укласти договір у певній формі, він вважається укладеним лише з моменту надання йому цієї форми, навіть якщо законом ця форма для даного виду договорів не вимагалася. Зокрема у разі, якщо сторони домовились укласти у письмовій формі договір, щодо якого законом не встановлена письмова форма, такий договір є укладеним з моменту його підписання сторонами. Якщо ж сторони домовилися про нотаріальне посвідчення договору, щодо якого законом не вимагається нотаріальне посвідчення, такий договір є укладеним з моменту його нотаріального посвідчення.

Договір вважається укладеним у місці проживання фізичної особи або за місцезнаходженням юридичної особи, яка зробила пропозицію укласти договір, якщо інше не встановлено договором.

Порядок вирішення спорів, що виникають у процесі укладення договорів, визначається ст.649 ЦКУ [1]. Згідно з цією нормою можливість і порядок вирішення переддоговірних спорів залежать від того, чи є підставою укладення договору обов'язковий припис правового акта:

1) якщо підставою договору є припис правового акта органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування, то спір вирішується судом. Так само судом він вирішується в інших випадках, встановлених законом;

2) якщо укладення договору не пов'язане з приписами правового акта органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування, то переддоговірні спори можуть бути вирішені судом у випадках, встановлених за домовленістю сторін або законом.

В інших випадках усі розбіжності при укладенні договору усуваються шляхом домовленості сторін.

Зобов'язання, що виникають між учасниками господарських відносин, регулюються ЦКУ з урахуванням особливостей, передбачених ГКУ.

У господарському праві виділяють поняття господарського договору.

Господарський договір - це договір, який укладається між суб'єктами господарювання або між суб'єктом господарювання та негосподарюючим суб'єктом - юридичною особою - і згідно з умовами якого передаються

товари, виконуються роботи або надаються послуги з метою здійснення господарської діяльності або інших цілей, не пов'язаних з особистим споживанням [8].

Укладання господарського договору - це зустрічні договірно-процедурні дії двох або більше суб'єктів господарювання з визначення умов договору, що відповідають їх реальним намірам і економічним інтересам, а також юридичне оформлення договору. Особливість господарських договорів полягає в тому, що при їхньому укладанні застосовуються певні техніко-юридичні процедури, тобто порядок висловлення пропозиції укласти договір і його прийняття значною мірою формалізований.

Господарський договір вважається укладеним лише в тому випадку, якщо між сторонами в передбачених законом порядку і формі досягнуто згоди щодо всіх його істотних умов. До числа істотних відносяться ті умови, що названі в законі або інших правових актах як істотні, а також ті умови, що необхідні для договорів даного виду.

Сторони господарського договору при укладенні господарського договору зобов'язані у будь-якому разі погодити предмет, ціну і строк дії договору. Законодавцем ці умови господарських договорів визначені як істотні, і без досягнення згоди щодо цих умов господарський договір не може вважатися укладеним.

Умови про предмет у господарському договорі повинні визначати найменування, номенклатуру, асортимент та кількість продукції, робіт, послуг, а також вимоги до їх якості.

Під строком дії господарського договору розуміється час, впродовж якого існують господарські зобов'язання сторін, що виникли на основі цього договору. Розрізняють договори з визначеним строком дії і договори, у яких строк визначений моментом вимоги. На практиці суб'єкти господарювання часто використовують формулювання, відповідно до якого договір діє до повного виконання сторонами прийнятих на себе зобов'язань. На зобов'язання, що виникли у сторін до укладання ними господарського договору, не поширюються умови укладеного договору в тому випадку, якщо договором не буде передбачене інше. Закінчення строку дії господарського договору не звільняє сторони від відповідальності за порушення умов договору, що мало місце під час дії договору [8].

Ціна в договорі встановлюється за домовленістю сторін. У випадках, встановлених законом, застосовуються ціни (тарифи, ставки), які встановлюються або регулюються уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування. Зміна ціни після укладання договору допускається лише у випадках і на умовах, встановлених договором або законом, однак зміна ціни в договорі після його виконання не допускається. Якщо ціна в договорі не встановлена і вона не може бути

визначена виходячи з його умов, вона визначається виходячи зі звичайних цін, що склалися на аналогічні товари, роботи або послуги на момент укладання договору.

При укладенні господарських договорів сторони можуть визначати зміст договору на основі:

- вільного волевиявлення, коли сторони мають право погоджувати на свій розсуд будь-які умови договору, що не суперечать законодавству;
- примірного договору, рекомендованого органом управління суб'єктам господарювання для використання при укладенні ними договорів, коли сторони мають право за взаємною згодою змінювати окремі умови, передбачені примірним договором, або доповнювати його зміст;
- типового договору, затвердженого Кабінетом Міністрів України, чи у випадках, передбачених законом, іншим органом державної влади, коли сторони не можуть відступати від змісту типового договору, але мають право конкретизувати його умови;
- договору приєднання; запропонованого однією стороною для інших можливих суб'єктів, коли ці суб'єкти у разі вступу в договір не мають права наполягати на зміні його змісту.

Право запропонувати проект договору надано будь-якій зі сторін договору. У разі якщо проект договору викладено як єдиний документ, він має бути наданий другій стороні для узгодження його умов у двох примірниках.

Сторона, яка одержала проект договору, в тому випадку якщо вона згодна з його умовами, повинна оформити договір і направити один примірник договору другій стороні у двадцятиденний строк з моменту одержання проекту договору.

У тому випадку, якщо сторона, яка одержала проект договору, не згодна з окремими умовами договору, ця сторона складає протокол розбіжностей, про що робиться обов'язкове застереження в договорі, і в двадцятиденний строк надсилає другій стороні два екземпляри протоколу розбіжностей разом з підписаним договором.

Сторона, яка одержала протокол розбіжностей до договору, зобов'язана розглянути його в двадцятиденний строк, і в цей же проміжок часу вжити заходів для врегулювання розбіжностей з другою стороною і включити в договір всі прийняті нею пропозиції сторони, яка направила протокол розбіжностей. Однак можлива ситуація, у якій сторонам навіть після прийняття всіх заходів щодо врегулювання розбіжностей не вдається дійти згоди по окремих умовах договору і ряд розбіжностей залишається неврегульованим. В цьому випадку сторона, яка одержала протокол розбіжностей, має право в двадцятиденний строк, відведений для розгляду протоколу розбіжностей, передати на розгляд суду неврегульовані розбіжності за умови згоди на це від другої сторони.

Якщо сторони не досягають згоди з усіх істотних умов

господарського договору, такий договір вважається неукладеним (таким, що не відбувся) [8].

Контрольні запитання по темі

1. Надайте визначення поняттю договору.
2. Надайте визначення поняттю угоди.
3. Які є види договорів?
4. Надайте характеристику попереднього договору?
5. Яким чином укладаються договори?
6. Які є форми договору?
7. Надайте істотні умови договору.
8. Надайте визначення публічного договору та договору приєднання.
9. Надайте характеристику змісту договору.
10. Які є види та підвиди договорів?

ТЕМА 4. ВИЗНАННЯ ДОГОВОРІВ НЕДІЙСНИМИ. ПОРЯДОК ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ДОГОВОРУ. ПОРЯДОК ТА ПІДСТАВИ РОЗІРВАННЯ ДОГОВОРУ

Зміна або розірвання договору за загальним правилом допускається лише за згодою сторін. При цьому правочин, спрямований на зміну або розірвання договору вчиняється в такій самій формі, що й договір, що змінюється або розривається, якщо інше не встановлено договором або законом чи не впливає із звичаїв ділового обігу.

Винятки із загального правила щодо добровільності зміни або розірвання договору можуть бути передбачені договором або безпосередньо законом. Зокрема договір може бути змінено або розірвано за рішенням суду на вимогу однієї із сторін у разі істотного порушення договору другою стороною та в інших випадках, встановлених договором або законом. Істотним вважається таке порушення стороною договору, коли внаслідок завданої цим шкоди друга сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладенні договору.

Від розірвання (зміни) договору слід відрізнити односторонню повну або часткову відмову від договору, яка можлива лише у випадках, прямо передбачених законом або договором.

У разі односторонньої відмови від договору у повному обсязі або частково, якщо право на таку відмову встановлено договором або законом, договір вважається відповідно розірваним або зміненим [7].

Особливою підставою розірвання або зміни договору є істотна зміна

обставин, якими сторони керувалися при укладенні договору. У цьому випадку договір може бути змінений або розірваний за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або не впливає із суті зобов'язання (ст.652 ЦКУ) [1].

Якщо договір змінюється або розривається за рішенням суду, зобов'язання змінюється або припиняється з моменту набрання рішенням суду про зміну або розірвання договору законної сили.

За загальним правилом сторони не мають права вимагати повернення того, що було виконане ними за зобов'язанням до моменту зміни або розірвання договору. Втім згідно з ч.4 ст.653 ЦКУ [1] сторони мають право своєю домовленістю передбачити повернення переданого за договором. Такі самі наслідки можуть бути встановлені спеціальним приписом закону.

У кожному разі, якщо договір змінений або розірваний у зв'язку з істотним порушенням договору однією із сторін, друга сторона може вимагати відшкодування збитків, завданих зміною або розірванням договору.

Відшкодування збитків є заходом відповідальності і отже, до нього застосовуються правила ЦК та інших актів законодавства, якими регулюються відносини відповідальності.

4.1 Підстави та наслідки визнання договорів недійсними

Загальні підстави і наслідки недійсності угод встановлені § 2 гл. 16 ЦКУ [1]. У ГКУ недійсності господарських угод (зобов'язань) та її наслідкам присвячені ст. ст. 207, 208 [2].

ЦКУ виділяє різновиди недійсних угод: нікчемні, якщо їх недійсність встановлена законом та оспорювані, якщо їх недійсність прямо не встановлена законом, але одна із сторін або інша заінтересована особа заперечує їх дійсність на підставах, встановлених законом.

Згідно зі ст. 215 ЦКУ підставою недійсності угоди є недодержання в момент її вчинення стороною (сторонами) вимог, які встановлені законом:

- зміст угод не може суперечити ЦКУ, іншим актам законодавства, а також моральним засадам суспільства;

- особа, яка вчиняє угоду, повинна мати необхідний обсяг цивільної дієздатності;

- волевиявлення учасника угоди має бути вільним і відповідати його внутрішній волі;

- угода має бути спрямована на реальне настання правових наслідків, що обумовлені нею;

- угода, що вчиняється батьками (усиновлювачами), не може суперечити правам та інтересам їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей [1].

Якщо особа, яка вчинила угоду, помилилася щодо обставин, які

мають істотне значення, така угода може бути визнана судом недійсною.

Якщо одна із сторін навмисно ввела другу сторону в оману щодо обставин, які мають істотне значення, така угода визнається судом недійсною. Обман має місце, якщо сторона заперечує наявність обставин, які можуть перешкодити вчиненню угоди, або якщо вона замовчує їх існування. Сторона, яка застосувала обман, зобов'язана відшкодувати другій стороні збитки у подвійному розмірі та моральну шкоду, що завдані у зв'язку з вчиненням цієї угоди.

Угода, яка вчинена внаслідок зловмисної домовленості представника однієї сторони з другою стороною, визнається судом недійсною.

Угода, яка вчинена особою під впливом тяжкої для неї обставини і на вкрай не вигідних умовах, також може бути визнана судом недійсною незалежно від того, хто був ініціатором такої угоди.

Відповідно до ст. 234 ЦКУ фіктивною є угода, яка вчинена без наміру створення правових наслідків, які обумовлювалися цією угодою, і визнається судом недійсною. Вона є недійсною незалежно від мети її укладення, оскільки сторони такої угоди не мають на увазі настання правових наслідків, що породжуються відповідною угодою [1].

Відповідно до ст. 235 ЦКУ удаваною є угода, яка вчинена сторонами для приховання іншої угоди, яку насправді вчинили. Якщо буде встановлено, що угода була вчинена сторонами для приховання іншої угоди, яку насправді вчинили, відносини сторін регулюються правилами щодо угоди, яку сторони насправді вчинили [1].

Нікчемна угода або угода, визнана судом недійсною, є недійсною з моменту її вчинення. Якщо за недійсною угодою права та обов'язки передбачалися лише на майбутнє, можливість настання їх у майбутньому припиняється.

Згідно з загальним правилом ст. 216 ЦКУ недійсна угода не створює юридичних наслідків, крім тих, що пов'язані з її недійсністю. У разі недійсності кожна із сторін такої угоди зобов'язана повернути другій стороні у натурі все, що вона одержала на її виконання, а в разі неможливості такого повернення, зокрема тоді, коли одержане полягає у користуванні майном, виконаній роботі, наданій послугі, - відшкодувати вартість того, що одержано, за цінами, які існують на момент відшкодування [1].

Якщо у зв'язку із вчиненням недійсної угоди другій стороні або третій особі завдано збитків та моральної шкоди, вони підлягають відшкодуванню винною стороною.

Необхідними умовами для визнання угоди недійсною відповідно до ст. 208 ГКУ є її укладення з метою, яка завідомо суперечить інтересам держави і суспільства та наявність наміру хоча б у однієї із сторін щодо настання відповідних наслідків [2].

Вимога про застосування наслідків недійсності нікчемної угоди

може бути пред'явлена будь-якою заінтересованою особою.

Відсутність згоди між сторонами з умов, що належать до істотних (незалежно від причин), і є головною правовою підставою для визнання договору неукладеним.

Зміна та розірвання господарських договорів в односторонньому порядку не допускаються, якщо інше не передбачено законом або договором. Сторона договору, яка вважає за необхідне змінити або розірвати договір, повинна надіслати пропозиції про це другій стороні за договором. Сторона договору, яка одержала пропозицію про зміну чи розірвання договору, у двадцятиденний строк після одержання пропозиції повідомляє другу сторону про результати її розгляду. У разі якщо сторони не досягли згоди щодо зміни (розірвання) договору або у разі неодержання відповіді у встановлений строк з урахуванням часу поштового обігу, заінтересована сторона має право передати спір на вирішення суду. Якщо судовим рішенням договір змінено або розірвано, договір вважається зміненим або розірваним з дня набрання чинності даним рішенням, якщо іншого строку набрання чинності не встановлено за рішенням суду [8].

Особливість одностороннього розірвання договору або зміни його умов полягає у відсутності згоди контрагента. Можливість та підстави розірвання договору в односторонньому порядку можуть встановлюватися законом чи передбачатися сторонами у договорі.

Контрольні запитання по темі

1. Яким чином вносяться зміни до договору?
2. Надайте підстави для визнання договору недійсним.
3. Яким чином можна змінити чи розірвати договір ?
4. Якими є наслідки недійсної угоди?
5. Якими є наслідки фіктивної угоди?

ТЕМА 5. ВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ.

Зобов'язання укладаються для того, щоб привести до певного результату, що досягається реалізацією боржником і кредитором прав і обов'язків, які складають зміст зобов'язання. Виконання зобов'язання може здійснюватися шляхом активних дій, таких, як передача майна, виконання роботи, сплата грошей тощо. Власне утримування від дій лише доповнює обов'язки щодо здійснення активних дій. Дії, що підлягають виконанню, різноманітні та залежать від конкретного змісту зобов'язальної правовідносини: виконання роботи, передача майна, сплата грошей, надання інформації. З точки зору правової природи виконання зобов'язання

є правомірною вольовою дією, яка спричиняє припинення обов'язку боржника.

В ст.193 ГКУ [2] закріплений принцип належного виконання, згідно з яким зобов'язання повинно бути виконано належними суб'єктами, у належному місці, у належний час, належним предметом і належним чином.

Таким чином, суб'єкти господарювання, інші учасники договірних відносин повинні виконувати господарські договори належним чином відповідно до умов зобов'язання і вимог закону, інших правових актів, а за відсутності таких умов і вимог - відповідно до звичаїв ділового обігу, або відповідно до вимог, які у певних умовах звичайно ставляться.

Кожна сторона повинна вжити усіх заходів, необхідних для належного виконання нею зобов'язання, враховуючи інтереси другої сторони та забезпечення загальногосподарського інтересу.

Прийняття стороною всіх заходів, необхідних для належного виконання нею зобов'язання, є підставою для звільнення сторони від господарсько-правової відповідальності за невиконання або неналежне виконання господарського зобов'язання.

Виконання господарського зобов'язання повинно бути засноване на принципі реального виконання зобов'язання, що як загальне правило припускає обов'язковість виконання зобов'язання в натурі, тобто здійснення боржником саме тієї дії, що складає зміст зобов'язання без заміни цієї дії грошовим еквівалентом у вигляді відшкодування збитків і сплати неустойки, крім випадків, коли інше передбачено законом або договором, або уповноважена сторона відмовилася від прийняття виконання зобов'язання.

Порядок здійснення боржником дій по виконанню зобов'язання називається способом виконання зобов'язання. Управленій стороні надане право не приймати виконання зобов'язання частинами, якщо інше не передбачено законом, іншими нормативно-правовими актами або договором, або не впливає із змісту зобов'язання.

Укладання сторонами договору на тривалий період повинне припускати за природою зобов'язання його виконання частинами. Разом з тим, виконання зобов'язання частинами варто відрізнити від триваючих зобов'язань. Виконання останнього не може бути зроблено однократно або частинами, а здійснюється протягом певного періоду часу, наприклад, виконання договору схову.

Зобов'язання повинні виконуватися в строки, передбачені законом, іншим нормативно-правовим актом або договором. Дострокове виконання зобов'язання є правом боржника, якщо інше не передбачено законодавством умовами зобов'язання або не впливає з його суті. При здійсненні підприємницької діяльності боржник не вправі достроково виконати зобов'язання, крім випадків, прямо передбачених законодавством, умовами зобов'язання, звичаями ділового обороту або

суттю зобов'язання. Наприклад, для підприємців далеко не завжди є благом дострокове одержання товару, оскільки його необхідно зберігати, він може псуватися тощо [8].

Зобов'язана сторона має право відмовитися від виконання зобов'язання у разі неналежного виконання другою стороною своїх обов'язків, що є необхідною умовою виконання обов'язків зобов'язаної сторони. Як правило, такі ситуації мають місце при виконанні взаємних зобов'язань у випадках, коли кредитор не виконав зустрічного обов'язку, внаслідок чого боржник не міг виконати зобов'язання.

Ст. 193 ГКУ [2] закріплює два загальних положення. Відповідно до першого - не допускається одностороння відмова від виконання зобов'язань, крім випадків, передбачених законом.

Заборонена також відмова від виконання або відстрочка виконання з мотиву, що зобов'язання другої сторони за іншим договором не було виконано належним чином.

Зобов'язана сторона, виконавши зобов'язання повністю або частково, має право вимагати від управненої сторони письмового посвідчення прийняття нею виконання, а управнена сторона, приймаючи виконання господарського зобов'язання, повинна видати письмове посвідчення такого виконання.

Виконання зобов'язання повинно бути зроблено належним боржником і належному кредитору. З цього правила є кілька виключень, відповідно до яких замість боржника або кредитора у виконанні або прийнятті виконання може брати участь третя особа.

При покладанні виконання на третю особу відбувається фактична заміна боржника, що не завжди бажано для кредитора, оскільки особисті якості виконавця також можуть представляти для кредитора певний інтерес. Однак в силу закону кредитор не вправі відмовитися від виконання запропонованого за боржника третьою особою, крім випадків, коли з закону, інших правових актів, умов або суті зобов'язання не випливає обов'язок боржника особисто виконати зобов'язання.

З метою захисту інтересів сторін закон надає право кожної зі сторін у зобов'язанні вимагати доказів того, що борг виконується належним боржником або виконання приймається належним кредитором або уповноваженою на це особою, і несе ризик наслідків не пред'явлення такої вимоги.

Сторони не звільняються від обов'язку виконати зобов'язання в натурі (тобто реального виконання зобов'язання) при неналежному виконанні зобов'язання третьою особою. Виключення можуть бути передбачені законом або договором, а також діють при відмові управненої сторони від прийняття виконання зобов'язання.

Відповідно до обсягу прав і обов'язків розрізняють часткові, солідарні і субсидіарні зобов'язання.

Солідарні господарські зобов'язання виникають тільки у випадках, спеціально передбачених законом або договором. Солідарне активне зобов'язання надає кожному з кредиторів право вимагати від боржника виконання в повному обсязі. Якщо жоден з кредиторів не вимагає виконання, боржник вправі зробити виконання будь-якому з солідарних кредиторів за своїм розсудом. Боржник, що виконав зобов'язання цілком одному із солідарних кредиторів, вважається таким, що виконав зобов'язання. Інші кредитори повинні звертатися для одержання своєї частини виконання до кредитора, що прийняв виконання від боржника.

Пасивне солідарне зобов'язання надає кредиторіві право вимагати виконання від кожного з боржників у повному обсязі або від усіх боржників спільно. Якщо виконання, здійснене одним з боржників, виявиться неповним, кредитор вправі вимагати недоотримане з інших боржників. Зобов'язання вважається виконаним тільки у випадку повного його виконання. Боржник, що виконав зобов'язання в якій-небудь частині, продовжує вважатися зобов'язаним до повного виконання зобов'язання перед кредитором. Якщо який-небудь з солідарних боржників цілком виконав зобов'язання перед кредитором, то обов'язок інших боржників перед кредитором припиняється.

Боржник, що виконав зобов'язання, має право регресної (зворотної) вимоги до інших боржників у рівних частках.

При солідарному виконанні господарських зобов'язань застосовуються відповідні положення ЦКУ, якщо інше не передбачено законом.

Місце виконання господарського зобов'язання (місце, де повинно бути здійснене виконання) впливає на розподіл витрат по доставці, визначає місце приймання і передачі товару, вибір нормативно-правового акту, що підлягає застосуванню тощо. Як правило, місце виконання визначається в самому зобов'язанні або впливає з його суті:

- за зобов'язаннями, змістом яких є передача прав на будівлю або земельну ділянку, іншого нерухомого майна - за місцезнаходженням будівлі чи земельної ділянки, іншого нерухомого майна;

- за грошовими зобов'язаннями - за місцем розташування управ-неної сторони на момент виникнення зобов'язання, або за новим місцем її розташування за умови, що управнена сторона своєчасно повідомила про нього зобов'язану сторону;

- за іншими зобов'язаннями - за місцезнаходженням постійно діючого органу управління (місцем проживання) зобов'язаної сторони, якщо інше не передбачено законом [8].

5.1 Заміна осіб у договірному зобов'язанні: відступлення права вимоги та переведення боргу.

Загальним принципом трансформації зобов'язань є згода на це всіх учасників зобов'язання. Одностороння відмова від виконання зобов'язання або одностороння зміна умов договору не допускаються за винятком випадків, передбачених законом.

Одним з найбільш поширених випадків зміни зобов'язання, спеціально передбачених у ЦКУ, є заміна його суб'єктів. Це може бути заміна кредитора або заміна боржника.

Заміна кредитора означає, що із зобов'язання вибуває колишній (первісний) кредитор, і його замінює інша особа, що вступила в ці зобов'язання. Це можливо у всіх випадках, крім тих, коли така заміна заборонена договором або законом. Так, ст. 515 ЦКУ не допускає заміну кредитора в зобов'язанні, яке нерозривно пов'язане із особою кредитора. Аналогічні заборони закріплені у спеціальних нормах ЦКУ, наприклад, це стосується заборони передачі іншій особі права переважної купівлі частки в спільній частковій власності (ст. 362 ЦКУ) [1].

При заміні кредитора зобов'язання продовжує існувати, не відбувається і переривання позовної давності, а тому вимоги нового кредитора до боржника можуть бути висунуті тільки в межах строку, що залишився.

Підстави заміни кредитора:

- 1) цесія (відступлення права вимоги) - передання ним своїх прав іншій особі за правочином;
- 2) правонаступництво;
- 3) суброгація - виконання зобов'язання за боржника третьою особою зі вступом зазначеної особи у права кредитора;
- 4) інші підстави, встановлені законом.

Слід розрізняти загальне поняття заміни кредитора у зобов'язанні і цесію - як передання кредитором своїх прав іншій особі за правочином.

Отже цесія (відступлення права вимоги) - це передання кредитором своїх прав у зобов'язанні іншій особі, що здійснюється за допомогою правочину. Загалом, цей правочин може бути як оплатним, так і безоплатним, реальним або консенсуальним, абстрактним або казуальним, одностороннім або двостороннім [6].

Правочин щодо заміни кредитора у зобов'язанні вчиняється у такій самій формі, що і правочин, на підставі якого виникло зобов'язання, право вимоги за яким передається новому кредитору. При цьому цесія у зобов'язанні, яке виникло на підставі правочину, що підлягає державній реєстрації, має бути зареєстрована в такому самому порядку, якщо інше не встановлено законом. У цьому випадку вважається, що цесія відбулася з моменту державної реєстрації правочину про її вчинення.

В результаті цесії первісний кредитор (цедент) перестає бути учасником зобов'язання, і замість нього в зобов'язання вступає нова особа — цесіонарій. При цьому змінюється суб'єктний склад зобов'язання, але

зміст його залишається таким самим.

Оскільки цесія відбувається у повному обсязі, до цесіонарія переходить не тільки саме право вимоги, але і можливість використати засоби його забезпечення, передбачені колишніми суб'єктами зобов'язань (наприклад, стягнення неустойки).

У свою чергу боржник має право вимагати від нового кредитора доказів переходу до нього прав за зобов'язанням. До надання таких доказів боржник має право не виконувати обов'язку новому кредитору, не ризикуючи при цьому прострочити виконання зобов'язання (ст. 612 ЦКУ). Натомість для кредитора, який не надав докази цесії, така бездіяльність має розглядатися як прострочення, що тягне наслідки, передбачені ст. 613 ЦКУ [7].

Іншим випадком заміни осіб в зобов'язанні є переведення боргу (делегація). На відміну від цесії, тут має місце заміна неуправомоченої, а зобов'язаної сторони.

Наслідками переведення боргу є:

а) вибуття первісного боржника із зобов'язання (звільнення його від боргу);

б) вступ у зобов'язання нового боржника.

Як і у випадку цесії, відбувається зміна суб'єктного складу зобов'язання за збереження первісного змісту останнього.

Оскільки платоспроможність боржника, наявність у нього майна, на яке може бути звернене стягнення, грають істотну роль, переведення боргу можливе тільки за згодою кредитора (ст. 520 ЦКУ) [1].

Переведення боргу можна вважати багатостороннім правочином (договором), в силу якого первісний боржник за зобов'язанням за згодою кредитора переводить свій обов'язок на нового боржника (вибуваючи, таким чином, з цього зобов'язання).

Форма правочину щодо заміни боржника у зобов'язанні визначається відповідно до положень про цесію, викладених вище (ст.ст. 521, 513 ЦКУ). Головним принципом тут також є те, що переведення боргу має відбуватися у тій же формі, у якій було вчинено правочин, що став підставою виникнення зобов'язання [1].

Контрольні запитання по темі

1. Надайте умови виконання договірних зобов'язань.
2. Чи допускається одностороння відмова від виконання зобов'язання?
3. Надайте принципи виконання зобов'язань.
4. Що таке «місце виконання зобов'язання»?
5. Яким чином можна замінити особи у договірному зобов'язанні?
6. Які є підстави заміни кредитора?
7. Що таке «цесія»?

ТЕМА 6. ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК ПРИПИНЕННЯ ДОГОВОРІВ

Згідно з ЦКУ договори припиняються: виконанням, зарахуванням, передачею відступного; прощенням боргу; поєднанням боржника і кредитора в одній особі; за домовленістю сторін; внаслідок зміни плану; неможливістю виконання; смертю громадянина або ліквідацією юридичної особи [6].

Зобов'язання припиняється виконанням, проведеним належним чином. Якщо боржник видав кредитору в посвідчення зобов'язання борговий документ, то кредитор, приймаючи виконання, повинен повернути цей документ, а у разі неможливості повернення зазначити про це в розписці, що ним видається. Розписка може бути замінена написом на борговому документі, що повертається. Знаходження боргового документа у боржника посвідчує припинення зобов'язання, поки не доведено інше. При відмові кредитора видати розписку, повернути борговий документ або відмітити в розписці неможливість його повернення боржник вправі затримати виконання. У такому разі кредитор вважається таким, що прострочив зобов'язання.

Зобов'язання припиняється зарахуванням зустрічної однорідної вимоги, строк якої настав або строк якої не зазначений чи визначений моментом пред'явлення вимоги. Для зарахування досить заяви однієї сторони. Не допускається зарахування вимог: у разі спливу строку позовної давності; про відшкодування шкоди, завданої ушкодженням здоров'я або заподіянням смерті; про довічне утримання; в інших випадках, передбачених законом.

Зобов'язання припиняється:

- за згодою сторін внаслідок передачі боржником кредиторіві відступного (грошей, іншого майна тощо). Розмір, строки й порядок передачі відступного встановлюються сторонами;
- внаслідок звільнення (прощення) кредитором боржника від його обов'язків, якщо це не порушує прав третіх осіб щодо майна кредитора;
- якщо боржник і кредитор - одна особа. Якщо згодом цей збіг припиняється, зобов'язання виникає знову;
- угодою сторін, зокрема угодою про заміну одного зобов'язання іншим між тими ж особами.

Зобов'язання між організаціями підлягає припиненню або зміні сторонами в установленому порядку у випадках:

- якщо підстави, на яких зобов'язання основане, змінені розпорядженням, обов'язковим для обох сторін;
- неможливістю виконання, якщо вона викликана обставинами, за які боржник не відповідає;

- зі смертю боржника, якщо воно нерозривно пов'язане з його особою, у зв'язку з чим не може бути виконане іншою особою;
- зі смертю кредитора, якщо виконання провадиться особисто для кредитора;
- ліквідацією юридичної особи (боржника або кредитора). Законодавством України виконання зобов'язання ліквідованої юридичної особи може бути покладено на іншу юридичну особу (наприклад, відшкодування шкоди, завданої ушкодженням здоров'я або заподіянням смерті).

Наявність підстав, що призводять до припинення зобов'язання, як і сам факт припинення зобов'язання, повинні бути належним чином оформлені.

Законодавець у ч.2 ст.202 ГКУ виділяє дві підстави припинення господарського зобов'язання: розірвання господарського зобов'язання і визнання недійсним господарського зобов'язання за рішенням суду [8].

Господарське зобов'язання може бути розірвано як за згодою сторін, так і за рішенням суду або визнано недійсним рішенням суду. Господарське зобов'язання, розірване або визнане судом недійсним, припиняється повністю або в частині з дня набрання чинності рішенням суду.

Підстави встановлення зобов'язальних правовідносин як і підстави їх припинення мають значення угод, тому їх вчинення повинно підпорядковуватися правилам про форму угод. Якщо зобов'язання встановлюється в письмовій формі, то повинно бути письмово оформлено і його виконання.

Належним виконанням вважається також виконання зобов'язання внесенням боргу до депозиту нотаріуса, коли це допускається законом. Якщо учасники зобов'язання порушують хоча б одну з умов його належного виконання щодо строку, місця, способу, суб'єкта виконання, то зобов'язання не припиняється, а ускладнюється новими, додатковими обтяженнями для несправного боржника - по сплаті штрафів, відшкодуванню збитків і т.п.

Залік як спосіб припинення зобов'язання характеризується тим, що при наявності двох зустрічних однорідних вимог, строк виконання яких настав або виконання яких можна вимагати в той самий час, вони повністю взаємно погашають одна одну.

Залік має бути здійснений за заявою однієї зі сторін, якщо в наявності одночасно присутні три умови:

- зустрічність вимог, тобто участь сторін одночасно в двох зобов'язаннях, для того, щоб кредитор в одному зобов'язанні був боржником в іншому зобов'язанні;
- однорідність предмета зобов'язання;
- настання строку виконання по обох вимогах, що заліковуються.

Залік найбільш часто застосовується у грошових зобов'язаннях, але немає перешкод до припинення заліком інших зобов'язань, предмет яких однорідний [6].

Не допускається залік вимог, щодо яких за заявою іншої сторони слід застосувати строк позовної давності і строк цей минув, а також в інших випадках, передбачених законом.

Господарське зобов'язання може бути припинено за згодою сторін. Розрізняють три види підстав припинення господарських зобов'язань за згодою сторін: угода про заміну одного зобов'язання іншим між тими ж сторонами - новація, прощення боргу і відступне.

Господарське зобов'язання припиняється угодою сторін про заміну первісного зобов'язання, що існувало між ними, іншим зобов'язанням між тими ж сторонами, що передбачає інший предмет або спосіб виконання. Новація не допускається у відношенні зобов'язань по відшкодуванню шкоди, заподіяної життю або здоров'ю, і в інших випадках. Новація припиняє додаткові зобов'язання, пов'язані з первісними, якщо інше не передбачено договором.

Прощення боргу є новою для українського права підставою припинення зобов'язання, закріпленою у ст. 605 ЦКУ. Зобов'язання припиняється звільненням кредитором боржника від покладених на нього обов'язків, якщо це не порушує прав третіх осіб щодо майна кредитора. З урахуванням того, що прощення боргу розглядається в якості однієї з форм договору дарування, для його здійснення недостатньо одностороннього акта кредитора, що прощає борг. Необхідна і згода боржника на те, щоб відповідний борг був з його складений [7].

За згодою сторін зобов'язання може бути припинено переданням замість виконання відступного (сплатою грошей, передачею майна і т.п.). Розмір, строки і порядок надання відступного встановлюються сторонами (ст. 600 ЦКУ) [1]. Вид надання відступного може бути різним: передача грошей, майна, виконання робіт, надання послуг і т.п. Розмір, строки і порядок надання відступного встановлюються угодою сторін.

Господарське зобов'язання, що не відповідає вимогам закону, або вчинено з метою, яка завідомо суперечить інтересам держави і суспільства, або укладено учасниками господарських відносин з порушенням хоча б одним з них господарської компетенції (спеціальної правосуб'єктності), може бути на вимогу однієї із сторін, або відповідного органу державної влади визнано судом недійсним повністю або в частині.

До угод, які підпадають під ознаки угоди, що суперечить інтересам держави і суспільства, відносяться, зокрема, угоди, спрямовані на незаконне відчуження або незаконне користування, розпорядження об'єктами права власності Українського народу - землею як основним національним багатством, її надрами, іншими природними ресурсами (статті 14, 15 Конституції України), на придбання всупереч установленим

правилам предметів, вилучених з обігу або обіг яких обмежений, на ухилення підприємствами, установами, організаціями або громадянами, що придбали статус суб'єкта підприємницької діяльності, від оподатковування доходів, тощо [4].

Недійсним визнається також господарське зобов'язання, укладене учасниками господарських відносин з порушенням хоча б одним з них господарської компетенції (спеціальної правосуб'єктності).

Право вимагати у судовому порядку визнання господарського зобов'язання недійсним, надано сторонам або відповідному органу державної влади.

Законодавцем передбачені спеціальні вимоги у відношенні визнання нікчемними окремих умов господарського зобов'язання. Нікчемними є такі умови, недійсність яких визначена безпосередньо в нормі права. Вони є недійсними з самого моменту їх укладання, незалежно від пред'явлення позову в суд і судового рішення. Недійсним може бути визнана нікчемна умова господарського зобов'язання, яка самостійно або в сполученні з іншими умовами зобов'язання порушує права і законні інтереси іншої сторони або третіх осіб.

Угода може бути визнана судом недійсною повністю або в частині.

Контрольні запитання по темі

1. Надайте підстави для припинення договору.
2. Перелічіть підстави припинення господарських зобов'язань.
3. Назвіть головну підставу для припинення договору.
4. Що таке «залік»?
5. Що таке «прощення боргу»?
6. Яка угода суперечить інтересам держави і суспільства?

ТЕМА 7. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СПОСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

7.1 Неустойка, порука, гарантія

Виконанню договірних зобов'язань сприяють спеціальні заходи, іменовані засобами забезпечення виконання зобов'язань. Вони полягають в покладанні на боржника додаткових обтяжень на випадок невиконання або неналежного виконання зобов'язання, або в залученні до виконання зобов'язання поряд з боржником третіх осіб.

Згідно з чинним законодавством виконання зобов'язань може забезпечуватися неустойкою, порукою, заставою, гарантією в тому числі і

банківською, завдатком і іншими засобами, передбаченими законом або договором [6].

ГКУ розширив перелік засобів забезпечення виконання зобов'язань, доповнивши його такими засобами, як банківська гарантія та утримання майна. Істотним є і те, що ст. 199 ГКУ так само як і ст. 546 ЦКУ містять невичерпний перелік видів забезпечення виконання зобов'язань. Тому поряд з передбаченими законом засобами забезпечення виконання зобов'язань сторонами можуть передбачатися інші засоби [3].

Основні правила забезпечення виконання зобов'язань:

- 1) правочин із забезпечення виконання зобов'язання повинен бути здійснений у письмовій формі;
- 2) забезпечуватися може лише існуюче зобов'язання.

Неустойка - один з найпоширеніших видів забезпечення зобов'язань. Форми неустойки: штраф (невиконання, неякісне, не в повному обсязі, некомплектне виконання); пеня (за прострочку грошового зобов'язання).

Неустойка може бути не тільки договірною, а й законна, наприклад, встановлена ст. 231 ГКУ [2].

За загальним правилом якщо за невиконання або неналежне виконання зобов'язання встановлено штрафні санкції, то збитки відшкодовуються в частині, не покритій цими санкціями [2].

Однак, законом або договором можуть бути передбачені випадки, коли:

- а) допускається стягнення тільки штрафних санкцій;
- б) збитки можуть бути стягнуті у повній сумі понад штрафні санкції;
- в) за вибором кредитора можуть бути стягнуті або збитки, або штрафні санкції.

Порука - спосіб забезпечення виконання зобов'язання, що оформлюється окремим договором поруки, за яким фізична або юридична особа - поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку.

Виконання зобов'язання може забезпечуватися порукою як в повному обсязі, так і частково. Якщо інше не встановлено договором поруки, поручитель відповідає перед кредитором у тому ж обсязі, що й боржник, тобто за сплату не тільки основного боргу, а й відсотків, неустойки, за відшкодування збитків.

Гарантія є специфічним засобом забезпечення виконання господарських зобов'язань шляхом письмового підтвердження (гарантійного листа) банком, іншою кредитною установою, страховою організацією (банківська гарантія) про задоволення вимог управненої сторони у розмірі повної грошової суми, зазначеної у письмовому підтвердженні, якщо третя особа (зобов'язальна сторона) не виконає

вказане у ньому певне зобов'язання, або настануть інші умови, передбачені у відповідному підтвердженні. Згідно з ЦКУ (ст. 560) гарантом може бути лише банк, інша фінансова установа або страхова організація. Гарант може отримати від боржника винагороду за свої послуги (ст. 567 ЦКУ) [1].

Відповідно до ч. 2 ст. 200 ГКУ зобов'язання за банківською гарантією виконується лише на письмову вимогу управненої сторони [2].

Гарантія діє протягом строку, на який вона видана. Гарант має право висунути управненій стороні лише ті претензії, висунення яких допускається гарантійним листом. Зобов'язальна сторона не має права висунути гаранту заперечення, які вона могла б висунути управненій стороні, якщо її договір з гарантом не містить зобов'язання гаранта внести до гарантійного листа застереження щодо висунення таких заперечень.

На відміну від поруки гарантія не залежить від долі основного зобов'язання, тобто недійсність або припинення основного зобов'язання не тягне припинення або недійсності гарантійного зобов'язання.

7.2 Завдаток, застава та притримання

Завдаток своєю платіжною функцією нагадує аванс. Однак на відміну від авансу завдаток виконує ще дві функції: підтвердження та забезпечення зобов'язання. Згідно з положенням ЦКУ його можуть використовувати як фізичні, так і юридичні особи.

Завдатком вважається грошова сума або рухоме майно, яке видається кредитору боржником в рахунок платежів по договору, на підтвердження обов'язку та в забезпечення його виконання.

У випадку порушення зобов'язання з вини боржника, завдаток залишається у кредитора. Якщо ж зобов'язання буде порушене з вини кредитора, то він повинен повернути боржнику завдаток у подвійному розмірі (ст. 571 ЦКУ) [1]. Кредитор повертає боржнику завдаток в одинарному розмірі у випадку припинення зобов'язання до початку його виконання або неможливості його виконання.

Угода про завдаток вимагає письмової форми, що можливо виконати шляхом: 1) включення умови про завдаток у договір; 2) оформлення окремої угоди про завдаток.

Застава - спосіб забезпечення виконання зобов'язань, який дозволяє кредитору (заставоутримувач) у випадку невиконання боржником (заставадавцем) забезпеченого зобов'язання отримати задоволення за рахунок заставленого майна. Договір застави оформлюється письмово, а стосовно нерухомого майна - посвідчується нотаріально.

Предметом застави може бути будь - яке майно, на яке може бути звернено стягнення.

Різновидом застави є: заклад (щодо рухомого майна, що передається у володіння заставоутримувачу); іпотека (щодо нерухомого майна: квартири, земельної ділянки, будівлі тощо).

У випадку порушення заставоутримувачем правил розпорядження предметом застави, його заміни, відновлення, інших зобов'язань за договором залогу заставодавець має право вимагати дострокового виконання забезпечення заставою зобов'язання. Звернення стягнення можливе або за рішенням суду, або за виконавчим надписом нотаріуса. Реалізація предмета застави за загальним правилом проводиться шляхом продажу його на публічних торгах [7].

Притримання як спосіб забезпечення зобов'язання виникло в ЦКУ вперше, хоча на практиці він застосовувався, законодавче закріплення отримало тільки зараз. Суть - кредитор, що правомірно володіє річчю боржника, яка повинна бути передана останньому, має право цю річ притримати до тих пір, поки боржник не виконає порушене зобов'язання. Предметом утримання мають бути тільки речі (майно, гроші, цінні папери тощо). Майнові права, роботи (однак не результати роботи), послуги утримуватись не можуть [7].

Кредитор повинен повідомити боржника про те, що він утримує річ у себе. Ризик її загибелі на час утримання покладається на кредитора. Боржник зберігає право власності на цю річ, однак, якщо він не виконає зобов'язання, кредитор має право звернути стягнення на притриману річ в порядку, передбаченому для застави. Однак на відміну від застави притримання не оформляється окремою угодою. Крім того, у заставу можуть бути передані й майнові права.

Контрольні запитання по темі

1. Надайте характеристику засобам забезпечення виконання зобов'язань.
2. Надайте характеристику неустойки.
3. Що таке порука?
4. Коли можна застосовувати гарантію?
5. Що таке завдаток?
6. Які є правила застосування застави, як засобу забезпечення договірних зобов'язань?
7. Що таке притримання?

ТЕМА 8. ДОГОВОРИ ПРО ПЕРЕДАЧУ МАЙНА У ВЛАСНІСТЬ

Згідно зі ст. 655 ЦКУ за договором купівлі-продажу одна сторона

(продавець) передає або зобов'язується передати майно (товар) у власність другій стороні (покупцеві), а покупець приймає або зобов'язується прийняти майно (товар) і сплатити за нього певну грошову суму [1].

Договір купівлі-продажу належить до найпопулярніших видів договорів, що використовуються в підприємницькій діяльності. В умовах ринкової економіки він є основним регулятором взаємовідносин між виробниками і споживачами, відносин у сфері розподілу й перерозподілу матеріальних благ, забезпечуючи вільний і оптимальний розвиток усіх форм власності, підприємництва і торгівлі. Цим договором опосередковуються відносини учасників цивільного обороту з обміну товарів на гроші [7].

Предметом договору купівлі-продажу може бути товар, який є у продавця на момент укладення договору або буде створений (придбаний, набутий) продавцем у майбутньому; майнові права; право вимоги, якщо вимога не має особистого характеру.

Предмет договору купівлі-продажу характеризується відповідними якісними та кількісними показниками. Так, продавець повинен передати покупцеві товар у кількості, що встановлена договором купівлі-продажу, в асортименті, погодженому сторонами, якість якого відповідає умовам договору купівлі-продажу і який придатний для мети, з якою товар такого роду звичайно використовується, товар, що відповідає умові договору купівлі-продажу щодо комплектності, у тарі та (або) в упаковці, якщо інше не встановлено договором купівлі-продажу або не впливає із суті зобов'язання [6].

Продавець передає майно (товар) покупцеві і одночасно з товаром повинен передати покупцеві його приналежності та документи (технічний паспорт, сертифікат якості тощо), що стосуються товару.

Моментом виконання обов'язку продавця передати товар за ст. 664 ЦКУ, вважається:

- вручення товару покупцеві, якщо договором встановлений обов'язок продавця доставити товар. Якщо з договору купівлі-продажу не впливає обов'язок продавця доставити товар або передати товар у його місцезнаходженні, обов'язок продавця передати товар покупцеві вважається виконаним у момент здачі товару перевізникові або організації зв'язку для доставки покупцеві;

- надання товару в розпорядження покупця, якщо товар має бути переданий покупцеві за місцезнаходженням товару. Товар вважається наданим у розпорядження покупця, якщо у строк, встановлений договором, він готовий до передання покупцеві у належному місці і покупець поінформований про це [7].

Договором купівлі-продажу може бути встановлений інший момент виконання продавцем обов'язку передати товар.

Товар передається покупцеві у строк, встановлений договором

купівлі-продажу, а якщо зміст договору не дає змоги визначити цей строк або він визначений моментом пред'явлення вимоги, покупець має право вимагати передачі у будь-який час, а продавець - зобов'язаний передати товар у 7-денний строк.

У разі відмови продавця передати проданий товар покупець має право відмовитися від договору купівлі-продажу. Якщо продавець відмовився передати річ, визначену індивідуальними ознаками, покупець має право витребувати цю річ у продавця та вимагати її передання відповідно до умов договору.

Продавець передає майно покупцеві у власність. Цей обов'язок власника тісно пов'язаний з наявністю у продавця статусу власника.

Передача майна у власність означає, що покупець - фізична особа, в тому числі фізична особа - суб'єкт підприємницької діяльності, набуваючи у приватну власність певне майно, вільно володіє, користується і розпоряджається ним. При цьому немає значення, чи було це майно придбане в процесі та з метою здійснення підприємницької діяльності, чи воно буде використовуватися для задоволення особистих потреб фізичної особи.

Сторонами договору купівлі-продажу є продавець і покупець. Ними, за загальним правилом, можуть бути юридичні та фізичні особи, в тому числі суб'єкти підприємницької діяльності.

Покупець приймає або зобов'язується прийняти придбане майно, крім випадків, коли він має право вимагати заміни товару або відмовитися від договору купівлі-продажу.

Покупець має право відмовитися від прийняття товару, якщо продавець передав покупцеві меншу кількість товару, ніж це встановлено договором купівлі-продажу, продавець передав товар в асортименті, що не відповідає умовам договору купівлі-продажу, у разі істотного порушення вимог щодо якості товару, тощо. Якщо покупець без достатніх підстав зволікає з прийняттям товару або відмовився його прийняти, продавець має право вимагати від нього прийняти та оплатити товар або має право відмовитися від договору купівлі-продажу.

Покупець зобов'язаний сплатити певну грошову суму за придбане майно. Обов'язок сплатити саме грошову суму, розмір якої обумовлений договором, є істотною умовою договору купівлі-продажу, що відрізняє його від суміжного договору міни.

Строки оплати товару визначаються договором між сторонами. Покупець зобов'язаний оплатити товар після його прийняття або прийняття товаророзпорядчих документів на нього, якщо договором або актами цивільного законодавства не встановлений інший строк оплати товару.

Договором купівлі-продажу може передбачатися попередня оплата.

Договір за загальним правилом викладається у формі єдиного документа, підписаного сторонами та скріпленого печатками. Проте це не

означає, що всі господарські договори купівлі-продажу повинні укладатися у письмовій формі.

За загальним правилом договір купівлі-продажу вважається укладеним, коли між сторонами в потрібній у належних випадках формі досягнуто згоди з усіх істотних умов.

Договір купівлі – продажу є двостороннім, оплатним та реальним або консенсуальним [6].

8.1 Поняття та ознаки договору роздрібної та оптової купівлі-продажу

Роздрібна купівля-продаж є найпоширенішим видом договору купівлі-продажу, оскільки має на меті задоволення споживчих потреб населення.

За договором роздрібної купівлі-продажу продавець, який здійснює підприємницьку діяльність із продажу товару, зобов'язується передати покупцеві товар, що звичайно призначається для особистого, домашнього або іншого використання, не пов'язаного з підприємницькою діяльністю, а покупець зобов'язується прийняти товар і оплатити його (ст. 698 ЦКУ) [1].

До правового регулювання договору роздрібної купівлі-продажу застосовується законодавство про захист прав споживачів.

Юридичні ознаки договору: двосторонній, консенсуальний та відплатний.

Сторонами договору є продавець (юридична особа або фізична особа - підприємець, які здійснюють торговельну діяльність) та покупець (фізична або юридична особа, що набуває товар для особистого, домашнього або іншого використання, не пов'язаного з підприємницькою діяльністю).

Істотною умовою договору є умова про предмет. Предметом є товар, призначений для особистого, домашнього або іншого використання, не пов'язаного з підприємницькою діяльністю. У разі продажу товарів у кредит значення істотної умови набуває строк повернення кредиту.

Договір роздрібної купівлі-продажу є публічним, тому продавець може висловити пропозицію укласти договір у вигляді так званої публічної оферти, яка буває двох видів:

1) пропозиція товару в рекламі, каталогах, а також інших описах товару, якщо вона містить усі істотні умови договору;

2) виставлення товару, демонстрація його зразків або надання відомостей про товар (описів, каталогів, фотознімків тощо) у місцях його продажу незалежно від того, чи вказано ціну та інші істотні умови договору.

Форма договору: усна (на підтвердження укладення договору видається відповідний документ) або письмова.

До специфічних обов'язків продавця за цим договором законодавець відносить обов'язок:

1) надати покупцеві необхідну і достовірну інформацію про товар; у разі невиконання цього обов'язку покупець має право вимагати відшкодування збитків, завданих необгрунтованим ухиленням від укладення договору, а якщо договір укладено, - в розумний строк відмовитися від договору, вимагати повернення сплаченої за товар грошової суми і відшкодування збитків, а також моральної шкоди (ст. 700 ЦКУ);

2) передати товар покупцеві належної якості; у разі виявлення покупцем недоліків, не застережених продавцем, або фальсифікації товару, покупець має права, встановлені законом.

Вимога покупця про заміну товару підлягає негайному задоволенню, а в разі необхідності перевірки якості товару - протягом 14 днів або, за домовленістю сторін, в інший строк. Якщо необхідного товару немає, вимога покупця про заміну товару підлягає задоволенню у двомісячний строк з моменту подання відповідної заяви. Якщо задовольнити вимогу покупця про заміну товару у встановлені строки неможливо, покупець на свій вибір має право пред'явити продавцеві або виготовлювачу інші вимоги відповідно до ст. 708 ЦКУ. Причому, згідно з ч. 5 ст. 709 ЦКУ, за кожний день прострочення продавцем або виготовлювачем усунення недоліків товару і невиконання вимоги про надання в користування аналогічного товару на час усунення недоліків продавець сплачує покупцеві неустойку в розмірі одного відсотка вартості товару.

Підставами звільнення продавця (виготовлювача) від обов'язку задовольнити вимоги покупців є:

- порушення покупцем правил користування товаром або його зберігання;
- дії третіх осіб;
- непереборна сила.

Відповідно до ст. 707 ЦКУ покупець має право протягом 14 днів із моменту передання йому непродовольчого товару, якщо триваліший строк не оголошено продавцем, обміняти його у місці купівлі або інших місцях, оголошених продавцем, на аналогічний товар, якщо товар не підійшов за розміром, формою, габаритами, фасоном, комплектацією тощо.

Законодавець закріплює низку вимог щодо товару, за наявності яких можливий обмін:

- 1) товар не був у споживанні;
- 2) збережено його товарний вигляд, споживні властивості, пломби, ярлики;
- 3) збережено розрахунковий документ, виданий споживачеві разом із проданим товаром.

Однак якщо на момент обміну аналогічного товару немає у продажу, покупець має право згідно з ч. 1 ст. 707 ЦКУ повернути придбаний товар

продавцеві та одержати за нього грошову суму. Слід також зауважити, що деякі товари не підлягають обміну.

У разі завдання шкоди каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю у зв'язку з придбанням товару неналежної якості, її відшкодовує продавець або виготовлювач товару відповідно до положень глави 82 ЦКУ [1].

ЦКУ виділяє такі види договору роздрібної купівлі-продажу:

- договір з умовою про прийняття покупцем товару у встановлений строк;

- договір про продаж товарів за зразками;
- договір про продаж товарів з використанням автоматів;
- договір з умовою про доставку товару покупцеві;
- договір найму-продажу.

За договором поставки продавець (постачальник), який здійснює підприємницьку діяльність, зобов'язується передати у встановлений строк товар у власність покупця для використання його у підприємницькій діяльності або в інших цілях, не пов'язаних з особистим, сімейним, домашнім та іншим подібним використанням, а покупець - прийняти товар і сплатити за нього певну грошову суму.

Сторонами за договором поставки зазвичай є підприємці.

Предмет поставки значно вужчий і обмежується продукцією або товарами. Тобто предметом поставки не можуть бути майнові права, право вимоги, цінні папери, нерухомість тощо. Предметом поставки є визначені родовими ознаками продукція, вироби з найменуванням, зазначеним у стандартах, технічних умовах документації до зразків (еталонів) або продукція, вироби, визначені індивідуальними ознаками.

Умови поставки повинні викладатися сторонами відповідно до Правил "Інкотермс" [9].

На відміну від предмета договору купівлі-продажу, предмет поставки, як правило, ще не існує в природі на момент укладення договору.

Загальна кількість товарів, що підлягають поставці, їх часткове співвідношення (асортимент, номенклатура) за сортами, групами, підгрупами, видами, марками, типами визначаються специфікацією.

Строки поставки встановлюються сторонами в договорі з урахуванням необхідності ритмічного та безперебійного постачання товарів споживачами, якщо інше не передбачено законодавством. Як правило, зобов'язання за договором поставки виконуються частинами протягом певного часу.

Якість та комплектність товарів, що постачаються, повинні відповідати стандартам, технічним умовам, іншій технічній документації.

Договір поставки - типовий консенсуальний договір, оскільки набуває чинності з моменту погодження сторонами його істотних умов, також він є двостороннім та оплатним [10,11].

Неодмінною умовою забезпечення збереження майна та інших матеріальних цінностей, які замовник отримує за договором поставки, є додержання встановленого порядку приймання продукції (товарів) за кількістю та якістю.

Для того, щоб з'ясувати, наскільки постачальник належним чином виконав свої зобов'язання, необхідно перевірити кількість та якість відвантаженої продукції, заактувати виявлені недоліки та звернутися до постачальника з претензією.

Одна з головних вимог до приймання продукції - це його своєчасність.

Приймання продукції за якістю й комплектністю проводиться:

- 1) при іногородній поставці - не пізніше 20 днів після видачі продукції органом транспорту або надходження її на склад покупця при доставці продукції постачальником або при вивезенні продукції покупцем;
- 2) при одноміській поставці - не пізніше 10 днів,
- 3) щодо швидкопсувної продукції - протягом 24 годин після надходження продукції на склад покупця.

Приймання продукції за кількістю та якістю провадиться за транспортними і супровідними документами (рахунком-фактурою, специфікацією, описом, пакувальним ярликом тощо) постачальника.

Акт про приховані недоліки продукції повинен бути складений протягом 5 днів по виявленні недоліків, однак не пізніше чотирьох місяців від дня надходження продукції на склад покупця, що виявив приховані недоліки, якщо інші строки не встановлені обов'язковими для сторін правилами.

Свої особливості має приймання продукції за кількістю з метою встановлення недостатчі.

За кількістю продукція приймається в момент відкриття опломбованих транспортних засобів, які одержані від транспортної організації чи постачальника.

За результатами приймання комісія складає акт приймання, який затверджує керівник підприємства. Належно складений акт приймання дозволяє звернутися з претензією про відшкодування збитків.

8.2 Договір контрактації сільськогосподарської продукції

Згідно зі ст. 713 ЦКУ за договором контрактації виробник сільськогосподарської продукції (виробник) зобов'язується передати заготівельному (закупівельному) або переробному підприємству чи організації (контрактанту) вироблену ним продукцію у строки, кількості, асортименті, що передбачені договором, а контрактант зобов'язується сприяти виробникові у виробництві зазначеної продукції, прийняти і оплатити її [1].

Таким чином, договір контрактації поєднує в собі ознаки договорів підряду, купівлі-продажу та поставки. Якщо продукція вже вироблена, договір контрактації укладається за правилами щодо договорів купівлі-продажу та поставки.

Предметом договору контрактації сільськогосподарської продукції є вироблення та наступна передача сільськогосподарської продукції або передача вже виробленої продукції.

Поняття сільськогосподарської продукції міститься у Законі України від 24 червня 2004 р. "Про державну підтримку сільського господарства України» [12].

Сторонами договору контрактації сільськогосподарської продукції є виробник і контрактант.

Сільськогосподарським товаровиробником може бути фізична або юридична особа, яка займається виробництвом сільськогосподарської продукції, переробкою власновиробленої сільськогосподарської продукції та її реалізацією. Наявність статусу суб'єкта підприємницької діяльності в цьому разі не є обов'язковою.

За визначенням договору контрактації сільськогосподарської продукції, що наводиться у ГКУ, вбачається, що контрактантом може бути підприємство чи організація, тобто юридична особа, що згідно зі своїми установчими документами здійснює закупівлю сільськогосподарської продукції [2].

Контрактант зобов'язується сприяти виробникові у виробництві продукції за договором контрактації сільськогосподарської продукції.

Контрактант зобов'язується прийняти продукцію виробника.

Згідно зі ст. 273 ГКУ виробник повинен не пізніше як за 15 днів до початку заготівлі продукції повідомити контрактанта про кількість і строки здачі сільськогосподарської продукції, що пропонується до продажу, та погодити календарний графік її здачі [2].

Контрактант зобов'язаний прийняти від виробника всю пред'явлену ним продукцію на умовах, передбачених у договорі. Нестандартну продукцію, яка швидко псується, придатну для використання у свіжому або переробленому вигляді, та стандартну продукцію, яка швидко псується, що здається понад обсяги, передбачені договором, контрактант приймає за цінами і на умовах, що погоджені сторонами.

У договорі контрактації можуть передбачатися обсяги сільськогосподарської продукції, приймання якої контрактант здійснює безпосередньо у виробника, та продукції, яка доставляється безпосередньо виробником торговельним підприємствам. Решта продукції приймається контрактантом на визначених договором приймальних пунктах, розташованих у межах адміністративного району за місцезнаходженням виробника.

Контрактант зобов'язується оплатити продукцію. Як і стосовно

договорів купівлі-продажу і поставки, до договору контрактації застосовуються положення щодо вільних та державних цін і тарифів [11].

8.3 Договір міни: поняття та особливості. Договір безоплатної передачі (дарування)

Договір міни - це договір, за яким кожна зі сторін зобов'язується передати другій стороні у власність один товар в обмін на інший або здійснити обмін майна на роботи чи послуги.

Договір міни оплатний, двосторонній і консенсуальний. Зауважимо, що договір міни і бартерна угода (операція) не тотожні поняття. На відміну від договору міни предметом бартерної угоди можуть бути не лише товари, а й послуги [11]. До бартерної угоди в зовнішньоекономічній діяльності застосовується Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [13].

Сторонами договору міни можуть бути фізичні та юридичні особи. Участь держави в цивільно-правовому договорі міни неможлива, оскільки натуральний обмін суперечить основним принципам державного устрою. Обмеження на участь у договорі міни існують для фізичних і юридичних осіб, загалом аналогічні обмеженням на їх участь у купівлі-продажу.

При цьому договір міни може мати як споживчий характер (між громадянами і некомерційними організаціями), так і комерційний (між підприємцями) залежно від призначення предмета договору. Сторонами договору міни можуть бути тільки особи, що володіють правом власності чи іншим речовим правом на майно.

Предмет договору міни є єдиною його істотною умовою.

Ціна договору міни - це вартість кожного із зустрічних товарів. За загальним правилом обмінювані товари передбачаються рівноцінними. Якщо сторони визнають, що вартості обмінюваних товарів не збігаються, передання менш коштовного товару повинно супроводжуватися сплатою різниці в цінах (компенсації). Платіж здійснюється до чи після передання відповідного товару.

Термін договору міни визначають безпосередньо сторони. Договори міни, що виконуються в момент здійснення, а також угоди між громадянами на суму менше 20 неоподатковуваних мінімумів можуть укладатися в усній формі. Усі інші договори міни повинні укладатися в письмовій формі.

Порядок укладення договорів міни визначається за загальними правилами купівлі-продажу [11].

Обов'язки сторін договору міни однакові для обох сторін. Основним обов'язком є передання товару у власність контрагенту.

Згідно зі ст. 717 ЦКУ за договором дарування одна сторона (дарувальник) передає або зобов'язується передати в майбутньому другій стороні (обдаровуваному) безоплатно майно (дарунок) у власність [1].

Предметом договору дарування можуть бути як матеріальні (рухомі або нерухомі речі), нематеріальні активи та цінні папери, так і грошові кошти.

Дарунком можуть бути майнові права, якими дарувальник володіє або які можуть виникнути у нього в майбутньому.

На договори дарування як і на договори купівлі-продажу поширюються обмеження щодо можливості відповідного майна бути предметом договору дарування, крім вимог щодо якості його предмета. Дарувальник не зобов'язаний виправляти недоліки прийнятого дару або нести витрати, пов'язані з їх виправленням, або обмінювати дар на якісну річ, навіть тоді, коли йому було відомо про існування недоліків дару. Але якщо дарувальникові відомо про недоліки речі, що є дарунком, або її особливі властивості, які можуть бути небезпечними для життя, здоров'я, майна обдаровуваного або інших осіб, він зобов'язаний повідомити про них обдаровуваного. Дарувальник, якому було відомо про недоліки або особливі властивості подарованої речі і який не повідомив про них обдаровуваного, зобов'язаний відшкодувати шкоду, завдану майну, та шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю в результаті володіння чи користування дарунком [11].

За договором дарування дарувальник безоплатно передає обдарованому майно у власність. Згідно з ч. 2 ст. 717 ЦКУ договір, що встановлює обов'язок обдаровуваного вчинити на користь дарувальника будь-яку дію майнового або немайнового характеру, не є договором дарування [1].

Різновидом договору дарування є договір про пожертву. Згідно зі ст. 729 ЦКУ пожертвою є дарування нерухомих та рухомих речей для досягнення ними певної, наперед обумовленої мети [1]. Специфіка його, порівняно з класичним договором дарування, полягає в тому, що пожертвувач має право здійснювати контроль за використанням пожертви відповідно до мети, встановленої договором про пожертву і, відповідно, вимагати розірвання договору про пожертву, якщо пожертва використовується не за призначенням (ст. 730 ЦКУ) [1].

Сторонами договору дарування є дарувальник та обдаровуваний. Ними можуть бути юридичні та фізичні особи, в тому числі суб'єкти підприємницької діяльності, держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальна громада.

Юридичні особи укладають договори дарування в межах спеціальної праводієздатності, обсяги якої встановлюються їх установчими документами.

Момент передавання дару дарувальником обдаровуваному зазначається в договорі дарування. Дарувальник може передати дар до, під час або після укладення договору дарування.

У разі настання строку (терміну) або відкладальної обставини, встановлених договором дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому, обдаровуваний має право вимагати від дарувальника передавання дарунка або відшкодування його вартості. Якщо до настання строку (терміну) або відкладальної обставини, встановленої договором дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому, дарувальник або обдаровуваний помре, договір дарування припиняється.

Як дарувальник, так і обдаровуваний мають право в односторонньому порядку відмовитися від договору дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому. За ст. 724 ЦКУ дарувальник має право відмовитися від передавання дарунка у майбутньому, якщо після укладення договору його майновий стан істотно погіршився. Обдаровуваний має право у будь-який час до прийняття дарунка на підставі договору дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому відмовитися від нього [11].

Згідно зі ст. 725 ЦКУ договором дарування може бути встановлений обов'язок обдаровуваного вчинити певну дію майнового характеру на користь третьої особи або утриматися від її вчинення [1]. Відповідно, дарувальник має право вимагати від обдаровуваного виконання покладеного на нього обов'язку на користь третьої особи. У разі смерті дарувальника, оголошення його померлим, визнання безвісно відсутнім чи недієздатним виконання обов'язку на користь третьої особи має право вимагати від обдаровуваного особа, на користь якої встановлений цей обов'язок.

У разі порушення обдаровуваним обов'язку на користь третьої особи дарувальник має право вимагати розірвання договору і повернення дарунка, а якщо таке повернення неможливе, - відшкодування його вартості.

Законодавством встановлені особливості розірвання договору дарування. Так, за ст. 727 ЦКУ дарувальник має право вимагати розірвання договору дарування нерухомих речей чи іншого особливо цінного майна:

- якщо обдаровуваний умисно вчинив злочин проти життя, здоров'я, власності дарувальника, його батьків, дружини (чоловіка) або дітей;
- якщо обдаровуваний створює загрозу безповоротної втрати дарунка, що має для дарувальника велику немайнову цінність;
- якщо внаслідок недбалого ставлення обдаровуваного до речі, що становить історичну, наукову, культурну цінність, ця річ може бути знищена або істотно пошкоджена [1].

Дарувальник має право вимагати розірвання договору дарування, якщо на момент пред'явлення вимоги дарунок є збереженим. У разі

розірвання договору дарування обдарований зобов'язаний повернути дарунок у натурі.

Договір дарування предметів особистого користування та побутового призначення може бути укладений усно. Договір дарування нерухомої речі, дарування валютних цінностей на суму, яка перевищує 50-кратний розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню. У письмовій формі також укладається договір дарування майнового права, договір дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому та договір дарування рухомих речей, які мають особливу цінність.

Договір дарування є одностороннім, безоплатним, реальним або консенсуальним договором [11].

Контрольні запитання по темі

1. Надайте характеристику договору купівлі-продажу.
2. Які обов'язки є у сторін – покупця і продавця?
3. Надайте характеристику договору постачання.
4. Які є особливості у договора рознічної купівлі-продажу?
5. Що таке договір контракції?
6. Надайте визначення договору міни.
7. Які є особливості у договора дарування?

ТЕМА 9. ДОГОВОРИ ПРО ПЕРЕДАЧУ МАЙНА В КОРИСТУВАННЯ

9.1 Договір оренди

Глава 58 ЦКУ регулює найм (оренду). У ст. 759 ЦКУ закріплюється визначення договору найму (оренди) за яким наймодавець передає або зобов'язується передати наймачеві майно у користування за плату на певний строк. Законом можуть бути передбаченні особливості укладання та виконання договору найму (оренди) [1].

ГКУ регулює оренду майна у сфері господарювання (§ 5 глава 30) [2].

Отже, договір найму (оренди) – це договір, за яким одна сторона (наймодавець, орендодавець) зобов'язується передати другій стороні (наймачу, орендарю) майно у користування на певний час за плату, а наймач зобов'язується своєчасно вносити плату та повернути майно.

Кожний із видів договору найму (оренда, прокат та інше) має свої особливості

Договір найму (оренди) є двостороннім, консенсуальним та оплатним. Він вважається укладеним з моменту, коли сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору. Плоди, продукція і доходи, отримані

наймачем (орендарем) у результаті використання орендованого майна відповідно до договору, є його власністю.

Згідно з ЦКУ об'єктами оренди можуть бути:

- державні та комунальні підприємства або їх структурні підрозділи як цілісні майнові комплекси;
- нерухоме майно (будівлі, споруди, приміщення);
- інше окреме індивідуально визначене майно виробничо-технічного призначення, що належить суб'єктам господарювання [8].

Законами України можуть встановлюватися види майна, які не можуть бути передані в користування на підставі договору найму (оренди). До таких речей насамперед слід віднести речі, вилучені з обороту або обмежені в обороті, наприклад цілісні майнові комплекси державних підприємств, їх структурних підрозділів (філій, цехів, дільниць), що здійснюють діяльність, пов'язану з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів та інше [8].

ЦКУ закріплює можливість передачі в найм (оренду) майнових прав, тобто суб'єктивних прав, пов'язаних з володінням, користуванням та розпорядженням майном, а також тими матеріальними (майновими) вимогами, які виникають між учасниками цивільного обороту з приводу розподілу цього майна [7].

У ЦКУ встановлюються особливості найму (оренди) рухомих речей, які використовуються для задоволення побутових невиробничих потреб (договір прокату), транспортних засобів, будівель та інших капітальних споруд [1]. Спеціальними законами встановлюються особливості найму (оренди) земельних ділянок, державного та комунального майна, водних об'єктів, лісів. Відповідно до Водного кодексу України у користування на умовах оренди водні об'єкти (їх частини) місцевого значення та ставки, що знаходяться в басейнах річок загальнодержавного значення можуть надаватися водокористувачам лише для риборозведення, виробництва сільськогосподарської і промислової продукції, а також у лікувальних і оздоровчих цілях [14].

Таким чином, предметом договору найму можуть бути тільки індивідуально визначені та неспоживні речі, оскільки вони підлягають поверненню після завершення строку дії договору найму. Це може бути як нерухоме майно (будівлі, споруди, земельні ділянки), так і рухоме майно (різні предмети споживання, культурно-побутового призначення). ЦКУ не містить спеціальних вимог до сторін договору найму – його учасниками можуть бути як юридичні, так і фізичні особи.

Ст. 761 ЦКУ визначає коло осіб, які можуть бути наймодавцями [1]. Право передання майна у найм має власник речі або особа, якій належать майнові права. Наймодавцем може бути також особа, уповноважена на укладання договору найму.

Договір найму укладається на строк, встановлений договором. За

загальним правилом, строк договору найму (оренди) визначається сторонами в договорі. Згідно з ч. 2 ст. 763 ЦКУ, якщо строк найму не встановлений, договір найму вважається укладеним на невизначений строк. Кожна зі сторін договору найму, укладеного на невизначений строк, може відмовитись від договору в будь-який час, письмово попередивши про це другу сторону за один місяць, а у разі найму нерухомого майна – за три місяці. Попередження про розірвання договору найму повинно бути зроблене у письмовій формі [11].

Строк договору найму не є істотною умовою договору. Якщо сторони не визначають строк договору, він вважається укладеним на невизначений строк.

Законом можуть бути встановлені максимальні (граничні) строки договору найму окремих видів майна. Так, відповідно до Закону України «Про оренду землі» строк дії договору оренди землі визначається за згодою сторін, але не може перевищувати 50 років [15].

Якщо наймач продовжує користуватися майном після закінчення строку договору найму, то, за відсутності заперечень наймодавця протягом одного місяця, договір вважається поновленим на строк, який був раніше встановлений договором. За загальним правилом закінчення строку договору є підставою для припинення договору.

Підставою припинення договору найму є закінчення строку дії договору за умови, що наймодавець вимагає повернення свого майна. Відповідно до ст. 762 ЦКУ за користування майном з наймача справляється плата, розмір якої встановлюється договором найму. Якщо розмір плати не встановлений договором, він визначається з урахуванням споживчої якості речі та інших обставин, які мають істотне значення. Законами України з цього правила можуть встановлюватися винятки.

Зокрема, це стосується договорів оренди державного та комунального майна, до істотних умов яких Законом України «Про оренду державного та комунального майна» прямо віднесена орендна плата з урахуванням її індексації. Плата за користування майном може вноситися за вибором сторін у грошовій або натуральній формі. Наймач має право вимагати зменшення плати, якщо через обставини, за які він не відповідає, можливість користування майном істотно зменшилася. Такими обставинами можуть бути погіршення стану майна, форс-мажорні обставини тощо. Наймодавець також має право вимагати зменшення плати за користування майном і в тому випадку, коли в погіршенні майна або зменшенні можливості його використання винні і наймач, і наймодавець [16].

Господарське законодавство визначає орендну плату як фіксований платіж, який орендар сплачує орендодавцю незалежно від наслідків своєї господарської діяльності. Розмір орендної плати може бути змінений за погодженням сторін. Обов'язки наймодавця:

1. Наймодавець зобов'язаний передати наймачеві майно у користування негайно або у строк, встановлений договором. Наймодавець зобов'язаний передати наймачеві річ у комплекті й у стані, що відповідають умовам договору найму та її призначенню та попередити про особливі властивості та недоліки речі, які йому відомі і які можуть бути небезпечними.

2. При укладанні договору найму наймодавець зобов'язаний повідомити наймача про всі права третіх осіб на річ, що передається у найм.

3. Капітальний ремонт речі, переданої у найм, провадиться наймодавцем за його рахунок, якщо інше не встановлено договором або законом.

Обов'язки наймача:

1. Своєчасно вносити плату за користування майном.

2. Наймач зобов'язаний користуватися річчю відповідно до її призначення та умов договору.

3. Наймач зобов'язаний у присутності наймодавця перевірити справність речі. Якщо наймач у момент передачі речі в його володіння не переконується у її справності, річ вважається такою, що передана йому в належному стані.

4. Поточний ремонт речі, переданої у найм, провадиться наймачем за його рахунок, якщо інше не встановлено договором або законом.

5. На наймача може бути покладений обов'язок проводити поточний ремонт речі, переданої у найм.

6. Наймач зобов'язаний усунути погіршення речі, які сталися з його вини. Наймач відповідає перед наймодавцем за погіршення речі, яке сталося з його вини. Наймач звільняється від відповідальності за погіршення речі, якщо такі погіршення сталися внаслідок нормального зношення речі або упущень наймодавця.

7. Шкода, завдана третім особам у зв'язку з користуванням річчю, переданою у найм, відшкодовується наймачем на загальних підставах.

8. У разі припинення договору найму наймач зобов'язаний негайно повернути наймодавцеві річ у стані, в якому вона була одержана, з урахуванням нормального зносу, або у стані, який було обумовлено в договорі.

9. Якщо наймач не виконує обов'язку щодо повернення речі, наймодавець має право вимагати від наймача сплати неустойки у розмірі подвійної плати за користування річчю за час прострочення. У разі затримки передачі речі наймодавцю після припинення договору, незалежно від підстав припинення договору, наймач зобов'язаний сплатити неустойку в розмірі подвійної плати за користування річчю за час затримки. Наймач звільняється від сплати неустойки, якщо затримка передачі речі зумовлена діями або бездіяльністю наймодавця [11].

Підставами припинення договору найму (оренди) є:

1. Договір найму припиняється у разі смерті фізичної особи – наймача, якщо інше не встановлено договором або законом, а також у разі ліквідації юридичної особи, яка була наймачем або наймодавцем.

2. Перехід майна у власність наймача у результаті продажу, дарування, оскільки тут відбувається збіг боржника і кредитора в одну особу. Однак при зміні власника речі, переданої у найм, до нового власника переходять права та обов'язки наймодавця. Новий наймодавець набуває права та обов'язки, які мав його попередник. При переході права власності на передане у найм майно від наймодавця до іншої особи в порядку правонаступництва ця особа стає наймодавцем із покладенням на неї всіх прав та обов'язків за договором найму.

3. Припинення договору також можливо у формі його розірвання за згодою сторін або на вимогу однієї з них. Розірвання за ініціативою наймодавця або наймача допускається лише у судовому порядку.

Наймодавець має право вимагати розірвання договору найму якщо:

1) наймач користується річчю всупереч договору або призначенню речі;

2) наймач без дозволу наймодавця передав річ у користування іншій особі;

3) наймач своєю недбалою поведінкою створює загрозу пошкодження речі;

4) наймач не приступив до проведення капітального ремонту речі, якщо обов'язок проведення капітального ремонту був покладений на наймача.

Договір може бути змінено або розірвано за рішенням суду на вимогу однієї зі сторін у разі істотного порушення договору другою стороною та в інших випадках, встановлених договором або законом.

Крім цього, наймодавець має право відмовитися від договору найму і вимагати повернення речі, якщо наймач не вносить плату за користування річчю протягом трьох місяців підряд. У разі відмови наймодавця від договору найму, договір є розірваним з моменту одержання наймачем повідомлення наймодавця про відмову від договору. Підставою для односторонньої відмови наймодавця від договору найму є невнесення наймачем плати за користування річчю протягом трьох місяців підряд. Наймодавець має право відмовитись від договору в такому випадку незалежно від того, внесе наймач у подальшому плату за користування чи ні.

Наймач має право вимагати розірвання договору найму, якщо:

1) наймодавець передав у користування річ, якість якої не відповідає умовам договору та призначенню речі;

2) наймодавець не виконує свого обов'язку щодо проведення капітального ремонту речі.

Перелік підстав для розірвання договору не є виключним [11].

Згідно із ч. 1 ст. 778 ЦКУ наймач може поліпшити річ, яка є предметом договору найму, лише за згодою наймодавця. Поліпшення майна означає проведення в ньому таких змін, завдяки яким суттєво збільшується вартість майна, його корисність, порівняно зі станом, в якому воно було до передачі його наймачу, без зміни функціонального призначення речі.

Якщо поліпшення можуть бути відокремлені від речі без її пошкодження, наймач має право на їх вилучення. Якщо поліпшення речі зроблено за згодою наймодавця, наймач має право на відшкодування вартості необхідних витрат або на зарахування їх вартості в рахунок плати за користування річчю. Якщо в результаті поліпшення, зробленого за згодою наймодавця, створена нова річ, наймач стає її співвласником. Частка наймача у праві власності відповідає вартості його витрат на поліпшення речі, якщо інше не встановлено договором або законом.

Якщо наймач без згоди наймодавця зробив поліпшення, які не можна відокремити без шкоди для речі, він не має права на відшкодування їх вартості [11].

9.2. Договори лізингу та концесії

Лізинг є специфічним різновидом найму (оренди), що в деяких випадках може поєднувати в собі ознаки купівлі-продажу (поставки).

До договору лізингу застосовуються загальні положення про найм (оренду), купівлю-продаж та положення про договір поставки з урахуванням особливостей, встановлених спеціальним законодавством.

Загальне визначення лізингу міститься у ст. 292 ГКУ, згідно з яким лізингом вважається господарська діяльність, спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів, яка полягає в наданні за договором лізингу однією стороною (лізингодавцем) у виключне користування другій стороні (лізингоодержувачу) на визначений строк майна, що належить лізингодавцю або надувається ним у власність (господарське відання) за дорученням чи погодженням лізингоодержувача у відповідного постачальника (продавця) майна, за умови сплати лізингоодержувачем періодичних лізингових платежів [2]. Фактично це визначення відтворене у ст. 806 ЦКУ[1].

Види лізингу:

1. Прямий лізинг - передбачає передачу лізингодавцем лізингоодержувачу власного майна, набутого без попередньої домовленості з лізингоодержувачем.

2. Непрямий лізинг - передбачає передачу лізингодавцем лізингоодержувачу майна, набутого ним у власність (господарське відання) за дорученням чи погодженням лізингоодержувача у відповідного

постачальника (продавця) майна.

3. Фінансовий лізинг - лізингодавець зобов'язується набути у власність річ у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов і передати її у користування лізингоодержувачу на визначений строк не менше одного року за встановлену плату (лізингові платежі).

Лізингом є господарська діяльність, яка повинна здійснюватися суб'єктами господарювання. Проте це положення правомірне лише щодо відносин прямого лізингу. Із визначення фінансового лізингу, а також його суб'єктів, випливає, що фінансовий лізинг не обов'язково являє собою господарську діяльність, а сторонами відповідного договору можуть бути особи, наявність статусу суб'єктів господарської (зокрема, підприємницької) діяльності у яких не є обов'язковою. У договорі фінансового лізингу мають право брати участь як фізичні та юридичні особи незалежно від наявності у них статусу суб'єктів господарської (підприємницької) діяльності (зокрема, органи влади, фізичні особи без статусу суб'єктів підприємницької діяльності тощо) [11].

Із набранням чинності Законом України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг", який відніс операції фінансового лізингу до категорії фінансових послуг, практичного значення набуло виокремлення лізингодавців - юридичних осіб, здійснення операцій фінансового лізингу у яких є виключним видом діяльності (спеціалізовані лізингові компанії), та суб'єктів, які вступають у лізингові відносини, проте надання таких фінансових послуг не є для них виключним видом діяльності [17]. Прямий та фінансовий види лізингу передбачають інвестування власних чи позичкових фінансових коштів. За договором прямого та фінансового лізингу лізингодавець передає лізингоодержувачу майно - предмет лізингу - неспоживна річ, визначену індивідуальними ознаками та віднесена відповідно до законодавства до основних фондів. Іншими словами, предметом прямого (фінансового) лізингу може бути будь-яке нерухоме і рухоме майно, яке може бути віднесене до основних фондів.

За договором прямого (фінансового) лізингу лізингодавець передає лізингоодержувачу майно у користування. Користування предметом лізингу є квінтесенцією відносин, що складаються між сторонами договору лізингу як різновиду договору найму. Після закінчення строку договору фінансового лізингу майно, що складає предмет прямого (фінансового) лізингу, повертається лізингодавцю [11].

Прямий та фінансовий види лізингу передбачають строкове користування предметом лізингу. Проте, на відміну від прямого лізингу, щодо якого законодавством не встановлено чітких строків користування, законодавство про фінансовий лізинг чітко встановлює мінімальні межі такого строку - один рік. Максимальною межею строк користування

предметом фінансового лізингу не обмежений. Майно передається лізингоодержувачу за умови сплати останнім періодичних лізингових платежів, які можуть включати: - суму, яка відшкодовує частину вартості предмета лізингу;- платіж як винагороду лізингодавцю за отримане у лізинг майно; - компенсацію відсотків за кредитом; - інші витрати лізингодавця, що безпосередньо пов'язані з виконанням договору лізингу.

Істотні умови договору: - предмет лізингу; - строк, на який лізингоодержувачу надається право користування предметом лізингу (строк лізингу); - розмір лізингових платежів; - інші умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди.

Легальне визначення договору комерційної концесії закріплене у ст. 366 ГКУ [2]. За договором комерційної концесії одна сторона (правоволоділець) зобов'язується надати другій стороні (користувачеві) на строк або без визначення строку право використання в підприємницькій діяльності користувача комплексу прав, належних правоволодільцеві, в тому числі право на фірмове найменування і (або) товарний знак, торговельну марку правоволоділця, охоронювану комерційну інформацію, а користувач зобов'язується дотримуватися умов використання наданих йому прав та сплатити правоволодільцеві обумовлену договором винагороду.

Сторонами в договорі комерційної концесії можуть бути суб'єкти підприємницької діяльності, зареєстровані у встановленому законом порядку - правоволоділець і користувач. Договір комерційної концесії є консенсуальним, взаємним, оплатним і повинен бути укладений у письмовій формі у вигляді єдиного документа.

Виходячи з закордонного і міжнародного досвіду, виділяються чотири групи відносин, названих в українському законодавстві комерційною концесією: промислова комерційна концесія; збутова комерційна концесія; комерційна концесія на обслуговування; комерційна концесія бізнес-формату.

Поняття і правові основи регулювання відносин концесії державного і комунального майна, а також умови і порядок її здійснення визначені Законом України "Про концесії" від 16.07.99 р. [18]. Цей Закон визначає концесію як надання з метою задоволення суспільних потреб уповноваженим органом виконавчої влади або органом місцевого самоврядування на підставі концесійного договору на платній і строковій основі юридичній або фізичній особі (суб'єкту підприємницької діяльності) права на створення (будівництво) і (або) управління (експлуатацію) об'єкта концесії (строкове платне володіння), за умови прийняття суб'єктом підприємницької діяльності (концесіонером) на себе зобов'язань щодо створення (будівництва) і (або) управління (експлуатації) об'єктом концесії, майнової відповідальності і можливого підприємницького ризику [18]. Таким чином, договір комерційної концесії (франчайзинг) не

тотожний концесійному договору.

Зміст комерційної концесії (франчайзингу) полягає в тому, що один підприємець (користувач) включається в систему ділової активності, яка організується іншим підприємцем (правоволодільцем). Правоволоділець надає користувачеві свої конфіденційну комерційну інформацію, метод виробництва, своє реноме (імідж), свої методи збуту, накопичені знання і досвід, ноу-хау, товарні знаки, фірмове найменування і т.п. Тим самим відбувається уніфікація господарської діяльності всіх користувачів, що складаються в ділових відносинах з одним правоволодільцем, що і є метою даної системи. При цьому майже кожен аспект ділової активності контролюється правоволодільцем. Застосування франчайзингу дає переваги як особі, що надає право використання свого товарного знаку, так і особі, якій це право надається. Для правоволодільця франчайзинг зручний як засіб розширення підприємництва, йому не потрібно відкривати філії і дочірні підприємства, необхідні для подальшого розвитку. Користувачі при цьому вливаються в інтегровану структуру правоволодільця, який зберігає над ними практично такий же контроль, якби вони були б його відособленими підрозділами. Франчайзинг, будучи певним типом організації підприємництва, передбачає створення широкої мережі однорідних підприємств, які мають єдину торговельну марку (товарний знак) і дотримують однакові умови, стиль, методи і форми продажу товарів або надання послуг, найбільш важливими з яких є однакові вимоги до якості товарів (послуг) і єдині ціни, які встановлюються і регулюються централізовано [11].

До договору комерційної субконцесії застосовуються положення про договір комерційної концесії, встановлені ГКУ, а також ЦКУ. Договір комерційної субконцесії має похідний характер від договору комерційної концесії і тому його правова доля залежить від основного договору [11].

Контрольні запитання по темі

1. Надайте визначення договору оренди.
2. Які істотні умови договору оренди (найму)?
3. Які є обов'язки у сторін –орендаря та орендодавця?
4. Які є особливості договору прокату?
5. Що таке суборенда?
6. Надайте характеристику договору лізингу.
7. Надайте характеристику договору концесії.

ТЕМА 10. ДОГОВОРИ ПРО ВИКОНАННЯ РОБІТ

Згідно зі ст. 837 ЦКУ за договором підряду одна сторона (підрядник) зобов'язується на свій ризик виконати певну роботу за завданням другої сторони (замовника), а замовник зобов'язується прийняти та оплатити виконану роботу [1]. Договір підряду може укладатися на виготовлення, обробку, переробку, ремонт речі або на виконання іншої роботи з переданням її результату замовникові.

Предметом договору підряду є робота, що виконується підрядником, а точніше - її результат. Поняття "робота" сформульоване в ст. 1 Закону "Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти", за якою до робіт належить проектування, будівництво нових, розширення, реконструкція, капітальний ремонт та реставрація об'єктів і споруд виробничого і невиробничого призначення, технічне переоснащення діючих підприємств, а також супровідні роботам послуги, у тому числі геодезичні роботи, буріння, сейсмічні дослідження, аеро- та супутникова фотозйомка та інші послуги, які включаються до кошторисної вартості робіт, якщо вартість виконання цих послуг не перевищує вартості самих робіт [19].

Сторонами договору підряду є замовник і підрядник. Крім того, згідно зі ст. 838 ЦКУ підрядник має право, якщо інше не встановлено договором, залучити до виконання роботи інших осіб (субпідрядників), залишаючись відповідальним перед замовником за результат їхньої роботи. У цьому разі підрядник виступає перед замовником як генеральний підрядник, а перед субпідрядником - як замовник [1].

Сторонами договору підряду можуть бути юридичні й фізичні особи, в тому числі суб'єкти підприємницької діяльності.

1. Згідно зі ст. 839 ЦКУ підрядник зобов'язаний виконати роботу, визначену договором підряду, зі свого матеріалу і своїми засобами, якщо інше не встановлено договором. Іншими словами, сторони можуть встановити обов'язок замовника забезпечити підрядника матеріалами і засобами [1].

Підрядник відповідає за неналежну якість наданих ним матеріалу і устаткування, а також за надання матеріалу або устаткування, обтяженого правами третіх осіб.

Робота може виконуватися не тільки з матеріалів підрядника; робота може як повністю, так і частково бути виконана з матеріалів замовника. У цьому разі підрядник відповідає за неправильне використання цього матеріалу. Підрядник зобов'язаний надати замовникові звіт про використання матеріалу та повернути його залишок. У договорі підряду мають бути встановлені норми витрат матеріалу, строки повернення його

залишку та основних відходів, а також відповідальність підрядника за невиконання або неналежне виконання своїх обов'язків.

У разі одержання недоброякісного або непридатного матеріалу, підрядник зобов'язаний своєчасно попередити замовника про це (ст. 847 ЦКУ). Якщо замовник, незважаючи на своєчасне попередження з боку підрядника, у відповідний строк не замінить недоброякісний або непридатний матеріал, підрядник має право відмовитися від договору підряду та прано на відшкодування збитків. Підрядник зобов'язаний відмовитися від договору, маючи право на відшкодування збитків, у разі, якщо використання таких матеріалів загрожує життю та здоров'ю людей чи призводить до порушення екологічних, санітарних правил, правил безпеки людей та інших вимог [11].

Підрядник відповідає за невиконання або неналежне виконання роботи, спричинене недоліками матеріалу, наданого замовником, якщо не доведе, що ці недоліки не могли бути ним виявлені при належному прийманні матеріалу (ст. 840 ЦКУ) [1].

Згідно зі ст. 842 ЦКУ ризик випадкового знищення або випадкового пошкодження (псування) матеріалу до настання строку здачі підрядником визначеної договором підряду роботи несе сторона, яка надала матеріал, а після настання цього строку - сторона, яка пропустила строк, якщо інше не встановлено договором або законом [1].

Підрядник виконує роботу на власний ризик, тобто він відповідає за якість виконаних робіт. Згідно зі ст. 857 ЦКУ робота, виконана підрядником, має відповідати умовам договору підряду, а в разі їх відсутності або неповноти - вимогам, що звичайно ставляться до роботи відповідного характеру на момент передання її замовникові [1].

Якщо робота виконана підрядником з відступами від умов договору підряду, які погіршили роботу, або з іншими недоліками, які роблять її непридатною для використання відповідно до договору або для звичайного використання роботи такого характеру, замовник має право, якщо інше не встановлено договором або законом, за своїм вибором вимагати від підрядника:

- безоплатного усунення недоліків у роботі в розумний строк;
- пропорційного зменшення ціни роботи;
- відшкодування своїх витрат на усунення недоліків, якщо право замовника усувати їх встановлено договором.

Підрядник має право замість усунення недоліків роботи, за які він відповідає, безоплатно виконати роботу заново з відшкодуванням замовникові збитків, завданих простроченням виконання. У цьому разі замовник зобов'язаний повернути раніше передану йому роботу підрядникові, якщо за характером роботи таке повернення можливе [11].

Якщо відступи у роботі від умов договору підряду або інші недоліки у роботі є істотними та такими, що не можуть бути усунені, або не були

усунені у встановлений замовником розумний строк, замовник має право відмовитися від договору та вимагати відшкодування збитків. Згідно з ч. 3 ст. 849 ЦК якщо під час виконання роботи стане очевидним, що вона не буде виконана належним чином, замовник має право призначити підрядникові строк для усунення недоліків, а в разі невиконання підрядником цієї вимоги - відмовитися від договору підряду та вимагати відшкодування збитків або доручити виправлення роботи іншій особі і а рахунок підрядника.

Ризиковий характер діяльності підрядника полягає в тому, що відповідно до ст. 855 ЦКУ якщо предмет договору підряду до здачі його замовникові був випадково знищений або закінчення роботи стало неможливим без вини сторін, підрядник не має права вимагати плати за роботу, крім тих випадків, коли знищення предмета договору підряду або неможливість закінчення роботи сталися через недоліки матеріалу, переданого замовником, чи внаслідок його вказівок про спосіб виконання роботи або якщо таке знищення чи неможливість закінчення роботи сталися після пропущення замовником строку прийняття виконаної роботи [1].

Робота виконується підрядником за завданням замовника. Це означає, що замовник повинен встановлювати підряднику чіткий обсяг роботи, за якісне та вчасне виконання якого той відповідає, а також давати вказівки щодо способу її виконання.

Підрядник зобов'язаний своєчасно попередити замовника про те, що додержання його вказівок загрожує якості або придатності результату роботи. Якщо замовник, незважаючи на своєчасне попередження з боку підрядника, у відповідний строк не змінить вказівок про спосіб виконання роботи, що загрожують якості або придатності результату роботи, підрядник має право відмовитися від договору підряду та вимагати відшкодування збитків. Якщо додержання вказівок замовника загрожує життю та здоров'ю людей чи призводить до порушення екологічних, санітарних правил, правил безпеки людей та інших вимог, підрядник зобов'язаний відмовитися від договору підряду, маючи право на відшкодування збитків.

Замовник зобов'язується прийняти роботу, виконану підрядником. Згідно зі ст. 853 ЦКУ замовник зобов'язаний прийняти роботу, виконану підрядником відповідно до договору підряду, оглянути її і у разі виявлення допущених у роботі відступів від умов договору негайно заявити про них підрядникові [1].

Якщо замовник не зробить такої заяви, він втрачає право у подальшому посилатися на ці відступи від умов договору або недоліки у виконаній роботі. Замовник, який прийняв роботу без перевірки, позбавляється права посилатися на недоліки роботи, які могли бути встановлені при звичайному способі її прийняття (явні недоліки).

Документом, що підтверджує приймання замовником наданих послуг, є акт приймання-передачі виконаних робіт.

Договір підряду являє собою документально оформлені наміри сторін про виконання робіт, результат яких складає предмет договору. Власне договір не відображає процесу та реальних результатів виконання робіт, зауваження сторін щодо їх якості тощо. Саме акт приймання-передачі виконаних робіт є документом, що підтверджує наявність певних матеріальних результатів і своєрідним посвідченням передачі права власності на них від однієї сторони поговору до іншої.

Якщо після прийняття роботи замовник виявив відступи від умов договору підряду або інші недоліки, які не могли бути встановлені при звичайному способі її прийняття (приховані недоліки), у тому числі такі, що були умисно приховані підрядником, він зобов'язаний негайно повідомити про це підрядника.

У разі виникнення між замовником і підрядником спору з приводу недоліків виконаної роботи або їх причин на вимогу будь-кого з них має бути призначена експертиза.

Якщо замовник протягом місяця ухиляється від прийняття виконаної роботи, підрядник має право після дворазового попередження продати результат роботи, а суму виторгу, з вирахуванням усіх належних підрядникові платежів, внести в депозит нотаріуса на ім'я замовника, якщо інше не встановлено договором.

Якщо ухилення замовника від прийняття виконаної роботи спричинило зміну строку здачі роботи, вважається, що право власності на виготовлену (перероблену) річ перейшло до замовника у момент, коли мало відбутися її передання [11].

Замовник зобов'язаний оплатити виконану роботу. Така оплата відбувається на основі погодженої сторонами ціни роботи, що включає відшкодування витрат підрядника та плату за виконану ним роботу.

Згідно зі ст. 854 ЦКУ якщо договором підряду не передбачена попередня оплата виконаної роботи або окремих її етапів, замовник зобов'язаний сплатити підрядникові обумовлену ціну після остаточної здачі роботи за умови, що роботу виконано належним чином і в погоджений строк або, за згодою замовника, - достроково. Підрядник має право вимагати виплати йому авансу лише у випадку та в розмірі, встановлених договором [1].

Ціна у договорі підряду може бути визначена у кошторисі, який може бути приблизним та твердим.

Якщо виникла необхідність проведення додаткових робіт і у зв'язку з цим істотного перевищення визначеного приблизного кошторису, підрядник зобов'язаний своєчасно попередити про це замовника. Замовник, який не погодився на перевищення кошторису, має право відмовитися від

договору підряду. У цьому разі підрядник може вимагати від замовника оплати виконаної частини роботи.

Договір підряду є консенсуальним договором, тобто вважається укладеним, коли між сторонами в потрібній у належних випадках формі досягнуто згоди зі всіх істотних умов. Договір побутового підряду є публічним договором, тому підприємець не має права відмовитися від його укладання за наявності у нього можливостей виконання споживачеві відповідних робіт (ч 4 ст. ЦКУ) [1].

ЦКУ не містить вказівки щодо форми, у якій повинні укладатися договори підряду. Договір побутового підряду вважається укладеним у належній формі, якщо підрядник видав замовникові квітанцію або інший документ, що підтверджує укладання договору.

10.1 Договір підряду на капітальне будівництво

За договором підряду на капітальне будівництво одна сторона (підрядник) зобов'язується своїми силами і засобами на замовлення другої сторони (замовника) побудувати і здати замовникові у встановлений строк, визначений договором, об'єкт відповідно до проектно-кошторисної документації або виконати зумовлені договором будівельні та інші роботи, а замовник зобов'язується передати підряднику затверджену проектно-кошторисну документацію, надати йому будівельний майданчик, прийняти закінчені будівництвом об'єкти і оплатити їх [1].

Договір підряду на капітальне будівництво має низку особливостей, а саме: роботи за даним договором ведуться безпосередньо за місцем знаходження об'єкта; специфічний предмет договору та його суб'єктний склад (сторони договору - учасники інвестиційної діяльності в галузі капітального будівництва); широке застосування системи генерального підряду; наявність проектно-кошторисної документації; режим контролю якості робіт та порядок прийняття об'єкта до експлуатації.

Предметом договору підряду на капітальне будівництво є кінцевий результат діяльності підрядника.

Зміст договору підряду на капітальне будівництво становлять його умови про права й обов'язки сторін (замовника та підрядника). Оскільки цей договір є двостороннім, то в ньому обидві сторони наділені і правами, і обов'язками.

Права замовника - не втручаючись у господарську діяльність підрядника, має право здійснювати контроль і технічний нагляд за відповідністю обсягу, вартості та якості виконаних робіт проектно-кошторисній документації.

На замовника покладено й досить широке коло обов'язків, в тому числі сприяти підрядникові в забезпеченні будівництва водопостачанням, електроенергією, а також у наданні інших послуг.

Форма договору підряду на капітальне будівництво є письмовою із зазначенням у ньому всіх істотних умов.

Якщо договором не передбачено попередньої оплати виконаної роботи або окремих її етапів, замовник зобов'язаний сплатити підряднику зумовлену договором ціну після остаточної здачі об'єкта будівництва, за умови, що робота виконана належним чином і в погоджений строк або, за згодою замовника, - достроково [11].

Щодо призупинення робіт та розірвання договору, то в самому договорі визначаються: випадки, за яких може відбутися таке призупинення або розірвання договору (відсутність коштів для фінансування будівництва; недоцільність продовження інвестування в об'єкт будівництва; банкрутство підрядника; тривала затримка замовником передачі підряднику будівельного майданчика, проектно-кошторисної документації або оплати виконаних робіт); порядок призупинення робіт та розірвання договору; обов'язок сторони, з вини якої зупиняються роботи або розривається договір, відшкодувати іншій стороні пов'язані з цим збитки.

Припинення або призупинення капітального будівництва (а отже, й дії договору) можливе й за рішенням правомочного державного органу у випадках стихійного лиха, визнання замовника (інвестора) банкрутом, введення надзвичайного стану, якщо в процесі будівництва з'ясувалося, що його продовження призведе до порушень встановлених законодавством санітарно-гігієнічних, екологічних та інших норм, прав та інтересів громадян, організацій та держави.

Підрядник несе ризик випадкового знищення або випадкового пошкодження об'єкта будівництва до його прийняття замовником, відповідно. Саме тому підрядник зобов'язаний укласти договір страхування об'єкта будівництва, якщо інше не встановлене договором будівельного підряду.

Після виконання всіх передбачених проектом робіт підрядник здає об'єкт замовнику в гарантійну експлуатацію (гарантії якості в договорі будівельного підряду регулюються ст. 884 ЦКУ, де вказано, що гарантійний строк становить десять років від дня прийняття об'єкта замовником, якщо більший гарантійний строк не встановлений договором або законом) [1].

Для захисту своїх інтересів сторони визначають у контракті фінансові гарантії виконання договірних зобов'язань. Фінансова гарантія підрядника може здійснюватись у формі грошової застави, що перераховується на рахунок замовника разовим платежем або шляхом багаторазових утримань з сум проміжних платежів за виконані роботи.

Застава підрядника вноситься на період до закінчення гарантійного строку експлуатації об'єкта. За рахунок застави можуть покриватись витрати замовника при банкрутстві підрядника, усуненні недоліків у роботах, які виявлені в гарантійний період, силами сторонніх організацій або власними силами, якщо підрядник відмовився від їх усунення, а також інші обґрунтовані збитки, заподіяні замовнику з вини підрядника, від компенсації яких він відмовився або не в змозі їх компенсувати. Підставою для такого використання коштів застави може бути згода обох сторін. А також сторони можуть домовитись, що для гарантії виконання фінансових зобов'язань замовника використовується застава незавершеного будівництва [3].

Закінчені будівництвом об'єкти можуть бути прийняті і введені в експлуатацію тільки при відповідності об'єктів проектам і забезпеченні необхідних умов охорони праці згідно з вимогами техніки безпеки і виробничої санітарії, вимогами пожежної і радіаційної безпеки та виконанні заходів по захисту навколишнього середовища, а також відповідності виконання будівельно-монтажних робіт вимогам будівельних норм і правил.

Замовник зобов'язаний після надходження повідомлення генерального підрядника про закінчення будівництвом об'єкта, а по об'єктах, які попередньо приймаються робочими комісіями, після підписання акта робочої комісії звернутися протягом п'яти днів з пропозицією утворити державну приймальну комісію до органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування, який зобов'язаний протягом десяти днів після надходження звернення від замовника утворити її.

До складу державної приймальної комісії включаються представники органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування, що утворив комісію, виконавчого комітету місцевої ради, на території якої розташовано закінчений будівництвом об'єкт, замовника, генерального підрядника, генерального проектувальника (автора проекту), експлуатаційної організації, інспекції державного архітектурно-будівельного контролю, органів державного санітарно-епідеміологічного та державного пожежного нагляду.

Строк прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом об'єкта державною приймальною комісією не повинен перевищувати тридцяти днів, а в разі прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом об'єкта вартістю 30 млн. гривень і більше зазначений строк може бути продовжений, але не повинен перевищувати шістдесяті днів.

Прийняття державними приймальними комісіями закінчених будівництвом об'єктів в експлуатацію оформляється актом, який підлягає затвердження у п'ятнадцятиденний строк органом виконавчої влади чи органом місцевого самоврядування, що утворив цю комісію, і реєструється

в інспекції державного архітектурно-будівельного контролю, яка видала дозвіл на виконання будівельних робіт. Підписаний та затверджений акт є рішенням про готовність до введення в експлуатацію об'єкта, підставою для включення даних про його введення в державну статистичну звітність, а також для оформлення права власності на збудований об'єкт [3].

10.2 Поняття договору підряду на проектні та пошукові роботи

Відповідно до ст. 887 ЦКУ за договором підряду на проведення проектних та пошукових робіт підрядник зобов'язується розробити за завданням замовника проектну або іншу технічну документацію та (або) виконати пошукові роботи, а замовник зобов'язується прийняти та оплатити їх [1].

Договір підряду на проведення проектних та пошукових робіт є різновидом підрядних договорів і безпосередньо пов'язаний з архітектурною діяльністю та будівництвом різноманітних споруд. Як різновид підрядних договорів він є двостороннім, оплатним і консенсуальним.

Сторонами договору виступають замовник і підрядник. Замовником може бути будь-яка фізична або юридична особа. Підрядником можуть бути як спеціалізовані організації, так і фізичні особи - підрядники (проектанти), які мають відповідним чином оформлені допуски (ліцензії, сертифікати тощо) на виконання такого роду робіт.

Спеціалізована організація, що здійснює проектно-пошукову або проектно-кошторисну діяльність, повинна отримати дозвіл (ліцензію) на виконання такого роду робіт згідно із Законом України "Про ліцензування певних видів господарської діяльності" [20].

Замовник зобов'язаний передати підряднику завдання та інші вихідні дані, які необхідні для проведення робіт, прийняти та оплатити роботи.

Відповідно до вимог ст. 888 ЦКУ замовник повинен підготувати для підрядника технічне завдання на проектування, а також інші вихідні дані, необхідні для складання проектно-кошторисної документації.

Завдання на проектування - це документ, у якому містяться вимоги замовника до планувальних, архітектурних інженерних і технологічних рішень та властивостей об'єкта архітектури, його основних параметрів, вартості та організації його будівництва, який складається відповідно до архітектурно-планувального завдання та технічних умов.

Інформація, передана виконавцеві, повинна бути повною, достовірною і має відповідати таким вимогам: визначати предмет договору та об'єкт робіт, містити перелік техніко-економічних показників, вимоги щодо якості робіт [3].

За загальним правилом завдання на проектування розробляється замовником, погоджується та передається для ознайомлення виконавцю ще до підписання договору на проведення проектних та пошукових робіт. Якщо замовник не в змозі самостійно розробити технічне завдання, скажімо, через відсутність достатніх спеціальних знань, він може доручити його розробку підряднику. Розроблене підрядником технічне завдання має бути обов'язково погоджене із замовником. У разі виявлення недоліків у проектно-кошторисній документації, складеній підрядником, на останнього покладається відповідальність, передбачена ст. 891 ЦКУ та іншими законодавчими актами [3].

Підрядник під час виконання проектних робіт зобов'язаний додержуватися вимог, що містяться у погодженому сторонами завданні, інших вихідних даних для проектування та виконання пошукових робіт. Будь-який відступ підрядником від цих вимог, у разі необхідності, можливий лише за умови отримання на нього згоди замовника.

У ст. 889 ЦКУ закріплено найголовніші обов'язки замовника. Передбачено, що замовник зобов'язаний сплатити підрядникові встановлену ціну після завершення всіх робіт. Сторони повинні визначитися та погодити процедуру, строки здавання і прийняття робіт, умови та порядок їх оплати. Вони можуть передбачити можливість оплати вартості робіт після завершення всього комплексу робіт чи сплатити її частинами, після виконання окремих етапів робіт, або в іншому порядку, встановленому договором або законом [1].

Після завершення підрядником усього комплексу робіт, зазначених у договорі, замовник зобов'язаний прийняти роботу і оплатити її вартість.

Замовник має право використовувати надану йому проектно-кошторисну документацію згідно з цілями, зазначеними у договорі. Замовник, так само як і підрядник, повинен забезпечувати конфіденційність інформації, пов'язаної з роботами.

Замовник зобов'язаний також залучити підрядника до участі у справі за позовом, пред'явленим до замовника іншою особою у зв'язку з недоліками складеної проектно-кошторисної документації або виконаних пошукових робіт.

У ст. 890 ЦКУ закріплюються спеціальні обов'язки підрядника за договором підряду на проектні і пошукові роботи. Законодавцем перш за все акцентовано увагу на обов'язок підрядника виконувати роботи відповідно до вихідних даних на проектування та договору. За правилами ст. 888 ЦКУ усі необхідні вихідні дані, тобто сукупність науково-технічної, технологічної, геодезичної та будь-якої іншої інформації, яка має істотне значення для підрядника, мають бути надані йому замовником [1].

У разі виникнення необхідності відступити від завдання, вихідних даних, умов договору підрядник повинен отримати на це згоду замовника.

На підрядника покладено обов'язок погодження розроблення проектно-кошторисної документації із замовником, а в разі необхідності - також з уповноваженими органами державної влади та органами місцевого самоврядування. Підрядник повинен надати для погодження замовникові комплект відповідно оформленої технічної документації.

Підрядник не має права без дозволу замовника передавати проектно-кошторисну або будь-яку іншу документацію, пов'язану з виконанням проектних та пошукових робіт, третім особам. Сторони договору підряду на проведення проектних та пошукових робіт повинні забезпечити конфіденційність інформації щодо предмета договору.

Відповідно до ст. 891 ЦКУ підрядник відповідає за неналежне виконання договору підряду на проведення проектних та пошукових робіт, а також за недоліки, допущені під час їх виконання. Підрядник несе відповідальність не лише за недоліки, допущені в роботі, а й за недоліки, що можуть бути виявлені у процесі експлуатації об'єкта, створеного на основі виконаної проектно-кошторисної документації і результатів пошукових робіт [1].

У разі їх виявлення він зобов'язаний на вимогу замовника безоплатно переробити проектно-кошторисну документацію. Переробка може полягати як у зміні окремих положень, так і у проведенні нових пошукових або проектних робіт. За наявності вини підрядника на нього покладено обов'язок відшкодувати завдані збитки, якщо інше не встановлено договором або законом.

Якщо спірні відносини мають ознаки господарсько-правових, то можуть застосовуватися також положення ст. 321 ГКУ про відповідальність підрядника за недоліки проекту [2].

Контрольні запитання по темі

1. Надайте характеристику договору підряду.
2. Які є особливості при укладанні договору підряду?
3. Які права та обов'язки сторін за договором підряду?
4. Охарактеризуйте договір підряду на капітальне будівництво.
5. Надайте визначення договору підряду на проектні та пошукові роботи.
6. Які є особливості договору підряду на проектні та пошукові роботи?

ТЕМА 11. ДОГОВОРИ ПРО НАДАННЯ ЮРИДИЧНИХ ТА ФАКТИЧНИХ ПОСЛУГ

Договорами по наданню юридичних і фактичних послуг є договори зберігання, доручення і комісії.

11.1 Поняття договору зберігання.

Договір зберігання належить до категорії договорів про надання послуг. Відповідно до ст. 936 ЦКУ за договором зберігання одна сторона (зберігач) зобов'язується зберігати річ, яка передана їй другою стороною (поклажодавцем), і повернути її поклажодавцеві у схоронності [1].

Договір зберігання є реальним, тобто він вважається укладеним з моменту передачі речі на зберігання. Це має місце у договорах, де однією стороною виступає громадянин (наприклад, при здачі майна в ломбард, камеру схову на вокзалі). Але в певних випадках договір зберігання може бути консенсуальним, коли він укладається між суб'єктами підприємництва, один з яких бере на себе зобов'язання прийняти на схов майно від іншого. Так, договором зберігання, у якому зберігачем є особа, що здійснює зберігання на засадах підприємницької діяльності (професійний зберігач), може бути встановлений обов'язок зберігача зберігати річ, яка буде передана йому у майбутньому (ч. 2 ст. 936 ЦКУ) [1].

Договір зберігання є двостороннім договором, тобто обидві сторони мають певні права та обов'язки. Охоронець зобов'язаний забезпечити зберігання майна і повернути його іншій стороні, яка, в свою чергу, зобов'язана після закінчення строку, зазначеного охоронцем, взяти назад здане нею на схов майно і відшкодувати охоронцеві (зберігачеві) витрати, необхідні для збереження майна, та збитки, завдані властивостями цього майна, коли охоронець (зберігач), приймаючи майно на схов, не знав і не міг знати про ці властивості [3].

Договір зберігання може бути як оплатним, так і безоплатним. Сторонами договору зберігання є поклажодавець і зберігач, ними можуть виступати будь-які особи, як громадяни, так і юридичні особи. Зберігачами можуть бути дієздатні громадяни та організації, що мають статус юридичної особи.

Поклажодавцями в основному є власники майна, що здають його на зберігання.

Предметом зберігання можуть бути будь-які речі, у тому числі документи, цінні папери, які не вилучені з цивільного обігу. Предметом договору зберігання не можуть бути тварини.

Договір зберігання укладається у письмовій формі у випадках, встановлених статтею 208 ЦКУ [1].

Договір зберігання, за яким зберігач зобов'язується прийняти річ на зберігання в майбутньому, має бути укладений у письмовій формі, незалежно від вартості речі, яка буде передана на зберігання.

Письмова форма договору вважається дотриманою, якщо прийняття речі на зберігання посвідчене розпискою, квитанцією або іншим документом, підписаним зберігачем.

Прийняття речі на зберігання при пожежі, повені, раптовому захворюванні або за інших надзвичайних обставин може підтверджуватися свідченням свідків.

Прийняття речі на зберігання може підтверджуватися видачею поклажодавцеві номерного жетона, іншого знака, що посвідчує прийняття речі на зберігання, якщо це встановлено законом, іншими актами цивільного законодавства або є звичним для цього виду зберігання (ст. 937 ЦКУ) [1].

Зберігач зобов'язаний зберігати річ протягом строку, встановленого у договорі зберігання. Якщо строк зберігання у договорі зберігання не встановлений і не може бути визначений виходячи з його умов, зберігач зобов'язаний зберігати річ до пред'явлення поклажодавцем вимоги про її повернення.

Якщо строк зберігання речі визначений моментом пред'явлення поклажодавцем вимоги про її повернення, зберігач має право зі спливом звичайного за цих обставин строку зберігання вимагати від поклажодавця забрати цю річ в розумний строк (ст.938 ЦКУ) [1].

Відповідно до ст. 943 ЦКУ зберігач зобов'язаний виконувати свої обов'язки за договором зберігання особисто. Зберігач має право передати річ на зберігання іншій особі у разі, якщо він вимушений це зробити в інтересах поклажодавця і не має можливості отримати його згоду. Про передання речі на зберігання іншій особі зберігач зобов'язаний своєчасно повідомити поклажодавця [1].

У разі передання зберігачем речі на зберігання іншій особі умови договору зберігання є чинними і первісний зберігач відповідає за дії особи, якій він передав річ на зберігання.

Зберігач відповідає за втрату (нестачу) або пошкодження речі після закінчення строку зберігання лише за наявності його умислу або грубої необережності (ст. 950 ЦКУ) [1].

Збитки, завдані поклажодавцеві втратою (нестачею) або пошкодженням речі, відшкодовуються зберігачем:

Якщо внаслідок пошкодження речі її якість змінилася настільки, що вона не може бути використана за первісним призначенням, поклажодавець має право відмовитися від цієї речі і вимагати від зберігача відшкодування її вартості.

Відповідно до ст. 952 ЦКУ поклажодавець зобов'язаний відшкодувати зберігачеві збитки, завдані властивостями речі, переданої на зберігання, якщо зберігач, приймаючи її на зберігання, не знав і не міг знати про ці властивості [1].

11.2 Поняття договору доручення.

Відповідно до ст. 1000 ЦКУ за договором доручення одна сторона (повірений) зобов'язується виконати від імені і за рахунок другої сторони (довірителя) певні юридичні дії. Правочин, вчинений повіреним, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки довірителя [1].

Договором доручення може бути встановлено виключне право повіреного на вчинення від імені та за рахунок довірителя всіх або частини юридичних дій, передбачених договором. У договорі можуть бути встановлені строк дії такого доручення та (або) територія, у межах якої є чинним виключне право повіреного.

Предметом договору доручення є виконання однією особою від імені іншої юридичних дій. Такі юридичні дії можуть бути пов'язані із виконанням цивільно-правових правочинів, в яких повірений виконує дії від імені довірителя. У таких правочинах стороною є довіритель, який набуває прав і є зобов'язаним стосовно осіб, з якими повірений уклав правочин за дорученням довірителя.

Договір доручення є двостороннім, консенсуальним, бо вважається укладеним у момент досягнення між сторонами згоди, може бути як оплатним, так і безоплатним. У безоплатному договорі доручення на довірителя покладаються обов'язки прийняти все виконане повіреним, а також забезпечити останнього коштами, необхідними для виконання доручення [3].

Метою договору доручення є здійснення повіреним прав довірителя, набуття, зміна і припинення для нього прав та обов'язків шляхом укладання правочинів. Повірений виступає як представник свого довірителя перед третіми особами.

Дії повіреного щодо третіх осіб, здійснені в межах повноважень, визначених договором, створюють або припиняють права та обов'язки безпосередньо для довірителя. Сам повірений, як представник, ніяких прав та обов'язків із угод, здійснених третьою особою, не набуває.

На підставі договору доручення довіритель повинен видати повіреному довіреність і таким чином легалізувати повіреного як представника перед третіми особами. Довіреність відтворює повноваження повіреного, визначене умовами договору доручення. Довіреність може охоплювати лише частину юридичних дій, обумовлених у договорі доручення.

Відповідно до ст. 1003 ЦКУ змістом договору доручення мають бути чітко визначені юридичні дії, які належить вчинити повіреному. Такі дії мають бути правомірними, конкретними та здійсненими. Сторонами договору доручення є повірений і довіритель [3]. Повірений - особа, яка зобов'язується виконати юридичні дії; довіритель - особа, яка доручає повіреному виконати всі дії.

Повіреним і довірительом можуть бути дієздатні громадяни та юридичні особи.

Повірений зобов'язаний:

- 1) повідомляти довірителеві на його вимогу всі відомості про хід виконання його доручення;
- 2) після виконання доручення або в разі припинення договору доручення до його виконання негайно повернути довірителеві довіреність, строк якої не закінчився, і надати звіт про виконання доручення та виправдані документи, якщо це вимагається за умовами договору та характером доручення;
- 3) негайно передати довірителеві все одержане у зв'язку з виконанням доручення (ст. 1006 ЦКУ) [1].

Довіритель зобов'язаний видати повіреному довіреність на вчинення юридичних дій, передбачених договором доручення. Довіритель зобов'язаний, якщо інше не встановлено договором:

- 1) забезпечити повіреного засобами, необхідними для виконання доручення;
- 2) відшкодувати повіреному витрати, пов'язані з виконанням доручення.

Довіритель зобов'язаний негайно прийняти від повіреного все одержане ним у зв'язку з виконанням доручення.

Довіритель зобов'язаний виплатити повіреному плату, якщо вона йому належить (ст. 1007 ЦКУ) [1].

Відповідно до ст. 1008 ЦКУ договір доручення припиняється на загальних підставах припинення договору, а також у разі:

- 1) відмови довірителя або повіреного від договору;
- 2) визнання довірителя або повіреного недієздатним, обмеження його цивільної дієздатності або визнання безвісно відсутнім;
- 3) смерті довірителя або повіреного [1].

Довіритель або повірений мають право відмовитися від договору доручення у будь-який час. Відмова від права на відмову від договору доручення є нікчемною.

Якщо договір доручення припинений до того, як доручення було повністю виконане повіреним, довіритель повинен відшкодувати повіреному витрати, пов'язані з виконанням доручення, а якщо повіреному належить плата - також виплатити йому плату пропорційно виконаній ним роботі. Це положення не застосовується до виконання повіреним

доручення після того, як він довідався або міг довідатися про припинення договору доручення [7].

Відмова повіреного від договору доручення не є підставою для відшкодування збитків, завданих довірителеві припиненням договору, крім випадку відмови повіреного від договору за таких умов, коли довіритель позбавлений можливості інакше забезпечити свої інтереси, а також відмови від договору, за яким повірений діяв як комерційний представник (ст. 1009 ЦКУ).

11.3 Поняття договору комісії.

Договір комісії є видом договору доручення. Але на відміну від договору доручення, де має місце пряме представництво, тобто повірений виступає від імені довірителя, у договорі комісії комісіонер - сторона, яка виконує договір, виступає в інтересах комітента, але від власного імені, що виключає можливість виникнення представницьких відносин.

Договір комісії - це договір, за яким одна сторона (комісіонер) зобов'язується за дорученням другої сторони (комітента) за плату вчинити один або кілька правочинів від свого імені, але за рахунок комітента (ст. 1011 ЦКУ) [1].

Договір комісії є консенсуальним, оскільки для його укладення достатньо згоди сторін, двостороннім, оскільки права та обов'язки виникають у обох сторін, та завжди оплатним.

Договір комісії належить до договорів з надання нематеріальних посередницьких послуг, головним чином у сфері торгівлі. Види комісійного договору у сфері роздрібної торгівлі: агентські, дилерські, брокерські та консигнаційні угоди. Норми про агентські, дилерські та брокерські угоди містяться у страховому, біржовому законодавстві, законодавстві про цінні папери тощо.

Сторони договору комісії - комітент і комісіонер. Комітент - це особа, яка доручає в її інтересах і за її рахунок іншій особі вчинити певні правочини. Комісіонером є особа, яка вчиняє правочини або інші юридичні дії від свого імені за рахунок комітента. Комісіонером можуть бути як громадяни, так і юридичні особи, суб'єкти підприємницької діяльності.

Договір комісії може бути укладений на визначений строк або без визначення строку, з визначенням або без визначення території його виконання, з умовою чи без умови щодо асортименту товарів, які є предметом комісії. Комітент може бути зобов'язаний утримуватися від укладення договору комісії з іншими особами.

Істотними умовами договору комісії, за якими комісіонер зобов'язується продати або купити майно, є умови про це майно та його ціну.

Ціна в договорі комісії залежить від ціни вчиненої комісіонером угоди. Комітент при здаванні товару на комісію за домовленістю з комісіонером встановлює ціну на комісійний товар на підставі ринкового попиту [11].

Закон не містить вимоги щодо виконання договору комісії особисто комісіонером. Тому комісіонер може залучати до виконання третіх осіб, у тому числі і на підставі договорів субкомісії. За договором субкомісії комісіонер набуває щодо субкомісіонера права та обов'язки комітента.

Комітент не має права без згоди комісіонера вступати у відносини з субкомісіонером (ст.1015 ЦКУ) [1]. Так, наприклад, якщо комісіонер з не залежних від нього причин не може виконати договір, але прострочення виконання може заподіяти збитки комітентові, він може самостійно зобов'язати іншу особу (субкомісіонера) проведення всіх угод, доручених йому за договором комісії.

На комітента покладається обов'язок прийняти від комісіонера все належно виконане за договором. Оскільки договір комісії належить до посередницьких договорів, все майно, що передано комісіонеру або отримано ним за кошти комітента, є власністю комітента комісії.

У разі відмови комітента від договору комісії він повинен у строк, встановлений договором, а якщо такий строк не встановлений, - негайно розпорядитися своїм майном, яке є у комісіонера. У разі невиконання комітентом цього обов'язку комісіонер має право передати це майно на зберігання за рахунок комітента або продати майно за найвигіднішою для комітента ціною [11].

У разі відмови комітента від договору комісії комісіонер має право на відшкодування витрат, зроблених ним у зв'язку з виконанням договору (ст. 1025 ЦКУ) [1].

Комісіонер має право відмовитися від договору комісії лише тоді, коли строк не встановлений договором. Комісіонер повинен повідомити комітента про відмову від договору не пізніше ніж за 30 днів.

Комісіонер, який відмовився від договору комісії, повинен вжити заходів, необхідних для збереження майна комітента.

У разі відмови комісіонера від договору комісії комітент повинен розпорядитися своїм майном, яке є у комісіонера, протягом 15 днів від дня отримання повідомлення про відмову комісіонера від договору. У разі невиконання комітентом цього обов'язку комісіонер має право передати це майно на зберігання за рахунок комітента або продати майно за найвигіднішою для комітента ціною (ст.1026 ЦКУ) [1].

Припинення договору комісії можливо як на загальних підставах (виконання, збіг боржника та кредитора в одній особі, угода сторін тощо), так і на підставі спеціальних правил, що стосуються саме договору комісії.

11.4 Поняття і зміст договору страхування

Договір страхування - це письмова угода між страхувальником і страховиком, згідно з якою страховик бере на себе зобов'язання у разі настання страхового випадку виплатити страхову суму або відшкодувати завданий збиток у межах страхової суми страхувальнику чи іншій особі, визначеній страхувальником, або на користь якої укладено договір страхування (надати допомогу, виконати послугу тощо), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі у визначені терміни та виконувати інші умови договору [3].

Договори страхування укладають відповідно до правил страхування.

Договір страхування повинен містити: назву документа; назву та адресу страховика; прізвище, ім'я та по-батькові або назву страхувальника та його адресу; зазначення об'єкта страхування; розмір страхової суми; перелік страхових випадків; визначення розміру тарифу, розмір страхових внесків і терміни їхньої сплати; термін дії договору; порядок зміни і припинення дії договору; права та обов'язки сторін і відповідальність за невиконання або неналежне виконання умов договору; інші умови за згодою сторін; підписи сторін.

У разі смерті страхувальника-громадянина, який уклав договір майнового страхування, права й обов'язки страхувальника переходять до осіб, які одержали це майно в спадщину. Страховик або будь-хто зі спадкоємців має право на переукладення договору страхування.

В інших випадках права й обов'язки страхувальника можуть перейти до іншого громадянина чи юридичної особи лише за згодою страховика, якщо інше не передбачено договором страхування.

У разі смерті страхувальника, який уклав договір особистого страхування на користь третіх осіб, його права й обов'язки можуть перейти як до цих осіб, так і до осіб, на яких відповідно до чинного законодавства покладено обов'язки щодо охорони прав і законних інтересів застрахованих.

Правила страхування страховик розробляє для кожного виду страхування окремо і затверджує в Державній комісії з регулювання ринків фінансових послуг України при видачі ліцензії на право проведення відповідного виду страхування [3].

11.5 Поняття і види транспортних договорів

Транспортні договори - це такі господарські договори, які спрямовані на організацію та/або забезпечення перевезень вантажів надання інших транспортних послуг учасникам господарських відносин.

Договори про надання транспортних послуг досить різноманітні, що зумовлено характером таких послуг, специфікою певного виду транспорту, використанням різних їх видів тощо. Найбільш поширеними є договори:

- перевезення вантажів;
- транспортного експедирування;
- на подачу і прибирання вагонів;
- на експлуатацію залізничної під'їзної колії;
- буксирування;
- чартеру (фрахтування);
- каботажу та ін.

Відповідно до ч. 1 ст. 307 та ч. 1 ст. 909 ЦКУ договором перевезення вантажу є договір, за яким одна сторона (перевізник) зобов'язується доставити довіреній їй другою стороною (вантажовідправником) вантаж до пункту призначення в установленій законодавством чи договором строк та видати його уповноваженій на одержання вантажу особі (одержувачеві), а вантажовідправник зобов'язується сплатити за перевезення вантажу встановлену плату [1].

Цей вид договорів укладається в письмовій формі, до якої пред'являються спеціальні вимоги (складенням транспортної накладної, (коносамент а або іншого документа, встановленого транспортними кодексами (статутами).

Сторони договору: перевізник та відправник, проте участь у виконанні договірних зобов'язань (однією із зобов'язаних сторін) є отримувач вантажу - особа, визначена відправником, яка може і не брати участі в укладенні договору перевезення вантажу, однак повинна мати договірні відносини з відправником.

Договір про перевезення вантажу є реальним, оплатним та двостороннім [11].

Відправником вантажу є зазначена у документі на перевезення вантажу (накладній) юридична чи фізична особа, яка довіряє вантаж органу транспорту для його перевезення і якій цей вантаж належить на законних підставах.

Якщо перевезення відбуваються у прямому або прямому змішаному сполученні, договір перевезення укладає та організація, яка сама або через свої підрозділи приймає вантаж у пункті відправлення.

У відносинах перевезення беруть участь також одержувачі вантажу - зазначені у документі на перевезення вантажу юридичні чи фізичні особи, які за дорученням вантажовідправника отримують вантаж.

Умови договору перевезення вантажу поділяються на універсальні (притаманні перевезенням будь-яким видом транспорту) та специфічні (характерні для перевезень певним видом транспорту).

Умовами договору перевезень є:

- предмет договор - надання послуг перевезення вантажу, для чого перевізник зобов'язаний надати транспортні засоби під завантаження у передбачений договором строк (ч. 1 ст. 917 ЦКУ), а відправник повинен пред'явити у встановлений строк призначений для перевезення вантаж в належній тарі та/або упаковці, замаркований відповідно до встановлених вимог (ч. 2 ст. 917 ЦКУ) [1].

При порушенні однією із сторін своїх зобов'язань щодо предмета договору (надання перевізником непридатних транспортних засобів для перевезення вантажу; надання відправником вантажу в тарі та/або упаковці, що не відповідає встановленим вимогам, а також у разі відсутності або неналежного маркування вантажу) інша сторона вправі відмовитися від виконання свого зобов'язання.

Провізна плата (ст. 916 ЦКУ) встановлюється за погодженням сторін, якщо інше не встановлено актами законодавства [1].

Строки завантаження та вивантаження встановлюються договором, якщо інше не встановлено актами законодавства; про прийняття вантажу до перевезення перевізник видає вантажовідправнику в пункті відправлення належним чином оформлений документ (ч. 5 ст. 308 ГК України) [2];

- строки доставки вантажу - передбачаються в договорі за домовленістю сторін, якщо інше не передбачено актами законодавства (в т. ч. транспортними статутами та кодексами); якщо договором, актами законодавства не встановлені строки доставки, то вантаж має бути доставлений у розумний термін (ч. 1 ст. 919 ЦКУ) [1];

Відповідальність за порушення сторонами договірних зобов'язань:

- відшкодування збитків (статті 224-229 ГКУ, статті 923, 924 1166 ЦКУ) [1, 2];

- штрафні санкції, передбачені законом (ч. 2 ст. 231 ГКУ, іншими актами законодавства) та договором перевезення вантажу [2].;

- оперативно-господарські санкції (притримання перевізником переданих йому для перевезення вантажів для забезпечення внесення провізної плати та інших платежів та ін.)

Порядок вирішення спорів, що виникають з перевезень, має свої особливості (ст. 315 ГКУ, ст. 925 ЦКУ) [1, 2]:

- обов'язковість претензійного порядку врегулювання такого спору;

- строки пред'явлення претензій: за загальним правилом - протягом шести місяців, а претензії щодо сплати штрафів і премій - протягом сорока п'яти днів;

- строки для відповіді перевізником на претензію вантажовідправника: за загальним правилом - протягом трьох місяців; що до претензій з перевезення у прямому змішаному сполученні - протягом шести місяців; щодо претензій про сплату штрафу чи премії протягом сорока п'яти днів; щодо претензій з міждержавних перевезень - протягом

строків, встановлених транспортними кодексами/статутами чи міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

- строки для звернення до суду: за позовом до перевізника (загальне правило) - протягом шести місяців з дня одержання відповіді на претензію або закінчення строку для відповіді; для пред'явлення перевізником до вантажовідправників та вантажоодержувачів позовів, що впливають з перевезення, - протягом шести місяців; щодо спорів, пов'язаних з міждержавними перевезеннями вантажів, - протягом строків, встановлених транспортними кодексами/статутами чи міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Особливості має перевезення вантажу в прямому змішаному сполученні (ст. 312 ГКУ, ст. 913 ЦКУ) [1, 2]. За цим договором перевезення здійснюється від вантажовідправника до вантажоодержувача двома або більше перевізниками різних видів транспорту за єдиними перевізним документом.

Різновидом транспортного договору, що поєднує в собі і перевезення, і оренду транспортного засобу (його частини), є договір чартеру (фрахтування), відповідно до якого одна сторона (фрахтівник) зобов'язується надати другій стороні (фрахтувальникові) за плату всю або частину місткості в одному чи кількох транспортних засобах на один або кілька рейсів для перевезення вантажу, пасажирів (груп туристів, наприклад), пошти або з іншою метою, що не суперечить законодавству (ст. 912 ЦКУ). Цей договір найчастіше застосовується на морському та внутрішньому водному транспорті і є комплексним (містить елементи перевезення та оренди транспортного засобу) [1].

Документами, що підтверджують наявність і зміст договору морського перевезення вантажу, є:

- 1) рейсовий чартер - якщо договір передбачає умову надання для перевезення всього судна, його частини або окремих суднових приміщень;
- 2) коносамент - якщо договір не передбачає вищезгаданої умови;
- 3) інші письмові докази.

Розрізняють:

- договір фрахтування судна/чартеру
- договір фрахтування судна на умовах тайм-чартеру

Чартер (фрахтування) застосовується і при повітряних перевезеннях вантажів [11].

11.6 Договір перевезення пасажирів і багажу

За договором перевезення пасажирів перевізник зобов'язується перевезти пасажирів до пункту призначення, а в разі здачі пасажиром

багажу також доставити багаж до пункту призначення і видати його уповноваженій на одержання багажу особі; пасажир зобов'язується сплатити встановлену плату за проїзд, а при здачі багажу - і за перевезення багажу (частина друга ст.358 ЦКУ) [1].

Перевезення пасажирів здійснюються залізничним, річковим, морським, повітряним та автомобільним транспортом, а в містах - метрополітемом, трамваями і тролейбусами. Існують автомобільні приміські, міжміські перевезення пасажирів та міські автобусні, а також перевезення маршрутними і вантажопаса-жирськими таксомоторами.

Перевезення за плату пасажирів та їх речей громадянами, які здійснюють їх епізодично, регулюються нормами про договір підряду, а не правилами транспортного законодавства.

Договори перевезення пасажирів укладаються усно. Доказом укладення договору є пасажирський квиток. Проте квиток не можна вважати письмовою формою договору, оскільки на ньому немає підписів протилежних сторін. Він видається, в основному, без позначення імені пасажирів, крім авіаквитків та іменних абонементних квитків на приміські поїзди. Іноді договір перевезення укладається шляхом вчинення конклюдентних дій без видачі квитка (наприклад, опускання жетона в касу метро, відкритого для проїзду пасажирів).

Перевізник повинен подати для перевезення пасажирів той транспортний засіб і надати в ньому певне місце, що зазначені у проїзному квитку. При морських перевезеннях пароплавання до початку рейсу повинно привести судно в стан, придатний для плавання та безпечний для пасажирів, завчасно укомплектувати його екіпажем, спорядити й забезпечити усім необхідним і підтримувати його в такому стані під час перевезення (ст.192 Кодексу торговельного мореплавання) [21]. Перевізник зобов'язаний доставити пасажирів до місця призначення.

Пасажир вправі провозити з собою безкоштовно одну дитину віком до п'яти років (на міському транспорті - до семи років), якщо вона не займає окремого місця. На дітей старшого віку (до 10 років, на повітряному транспорті до 12 років) можна придбати пільговий дитячий квиток. Пасажирів дозволено зробити зупинку в дорозі з продовженням строку придатності квитка до десяти діб, а в разі хвороби - на весь час хвороби з поданням довідки лікувального закладу. Він може змінити один раз протягом поїздки залізницею маршрут, зазначений у квитку, не змінюючи станції призначення. У разі відмови від поїздки пасажирів повертається вартість проїзду за вирахуванням збору за попередній продаж квитка і певного відсотка від вартості проїзду.

Пасажирам надається і ряд інших прав, пов'язаних з перевезеннями. Водночас вони повинні дотримуватись діючих на відповідному транспорті правил, тобто бережливо користуватись майном перевізника. Під час повітряних перевезень з метою забезпечення безпеки польотів, охорони

життя і здоров'я пасажирів та членів екіпажу встановлено огляд пасажирів, їхньої ручної поклажі й багажу. Огляд здійснюється в аеропорту чи міському аеровокзалі. При відмові пасажирів в аеропорту від огляду багажу перевізник має право розірвати договір з поверненням плати за перевезення, з вирахуванням встановленого збору.

Відповідальність перевізника за шкоду, заподіяну смертю або пошкодженням здоров'я пасажирів, визначається за правилами, що регулюють зобов'язання із заподіяння шкоди (глава 40 ЦКУ) [1].

Пасажир, який придбав квиток для поїздки, вправі провозити з собою безкоштовно ручну поклажу певної ваги, наприклад, залізницею не більше 36 кг і додатково у приміських поїздах не більше 50 кг за плату по багажному тарифу [1]. Турботу про цілість і схоронність своєї ручної поклажі повинен проявляти особисто пасажир. При морських і повітряних перевезеннях відповідальність за втрату, нестачу або пошкодження ручної поклажі може бути покладена на перевізника, якщо пасажир доведе його вину. На інших видах транспорту відповідальності перевізника за несхоронність ручної поклажі не передбачено.

На відміну від ручної поклажі, що перевозиться разом з пасажиром, багаж - це речі пасажирів, які здаються перевізникові у його відання для доставки до пункту призначення за окрему плату.

Перевізник повинен забезпечити схоронність багажу та доставити його у строк, який визначається часом руху поїзда, теплохода, автомобіля до пункту призначення. Відповідальність перевізника за втрату, нестачу, псування або пошкодження багажу, а також за прострочення його доставки будується на тих самих засадах, що й при порушенні перевізником відповідних обов'язків за договором перевезення вантажу (ст.362 ЦКУ) [1].

11.7 Договір транспортного експедирування

Відносини транспортної експедиції на загальному рівні врегульовано ст. 316 ГКУ, гл. 65 ЦКУ [1, 2].

За договором транспортного експедирування одна сторона (експедитор) зобов'язується за плату і за рахунок другої сторони (клієнта) виконати або організувати виконання визначених договором послуг, пов'язаних з перевезенням вантажу.

Предметом договору транспортного експедирування є виконання або організація виконання послуг, пов'язаних з перевезенням вантажу; іншими словами, за відповідним договором надаються транспортно-експедиторські послуги, безпосередньо пов'язані з організацією та забезпеченням перевезень експортного, імпорного, транзитного або іншого вантажу за договором транспортного експедирування.

Сторонами договору транспортного експедирування є клієнт і експедитор.

Договір транспортного експедирування є оплатним, укладається у письмовій формі і є консенсуальним [11].

Контрольні питання до теми

1. Які ознаки має договір доручення?
2. Надайте зміст договору доручення.
3. У яких випадках повірений має право передати виконання доручення іншій особі?
5. Надайте ознаки договору зберігання.
6. Надайте характеристику договору комісії.
7. У якому порядку укладається договір комісії?
8. Надайте характеристику договору страхування.
9. Надайте загальну характеристику транспортним договорам.
10. Які є особливості відповідальності за неналежне виконання транспортних договорів?
11. Охарактеризуйте договір перевезення пасажирів та багажу.
12. Надайте зміст договору транспортного експедирування.

12. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН

Під кредитними правовідносинами розуміють усі кредитні відносини, що виникають при наданні (передачі, використанні та поверненні) коштів або інших речей, визначених родовими ознаками, на умовах повернення.

Суб'єкти господарської діяльності використовують такі форми кредиту: банківський, комерційний, лізинговий, іпотечний, бланковий та консорціумний.

Банківський кредит надається суб'єктам кредитування всіх форм власності у тимчасове користування на умовах, передбачених кредитним договором.

Кредити, що їх надають банки, поділяються за строками користування на:

- а) короткострокові - до одного року; можуть надаватися банками у разі тимчасових фінансових труднощів, що виникають у зв'язку з витратами виробництва та обігу, не забезпеченими надходженням коштів у відповідному періоді;
- б) середньострокові - до трьох років; можуть надаватися на оплату обладнання, поточні витрати, на фінансування капітальних вкладень;

в) довгострокові - понад три роки; можуть надаватися для формування основних фондів [11].

Комерційний кредит є товарною формою кредиту, яка визначає відносини з питань перерозподілу матеріальних фондів і характеризує кредитну угоду між двома суб'єктами господарської діяльності. Учасники кредитних відносин при комерційному кредиті регулюють свої стосунки і можуть використовувати платіжні засоби у вигляді векселів.

Погашення комерційного кредиту здійснюється шляхом:

- оплати боржником за векселем;
- передачі векселя відповідно до чинного законодавства іншій юридичній особі;
- переоформлення комерційного кредиту на банківський.

Лізинговий кредит - це відносини між юридичними особами, які виникають у разі оренди майна і супроводжуються укладенням лізингової угоди.

Іпотечний кредит - це особливий вид відносин з приводу надання кредитів під заставу нерухомого майна.

Консорціумний кредит - це форма кредиту, що його надає банківський консорціумом шляхом:

- а) акумулювання кредитних ресурсів у визначеному банку з подальшим наданням кредиту позичальникам;
- б) гарантування загальної суми кредиту провідним банком або групою банків;
- в) зміни гарантованих банками-учасниками квот кредитних ресурсів за рахунок залучення інших банків для участі в консорціумній операції.

Визначаються дві основні форми кредиту - грошовий і комерційний.

Грошовий кредит - це відносини по передачі грошей або замінимих речей у власність боржника із зобов'язанням останнього повернути еквівалентну кількість грошей або речей.

Комерційний кредит - це відстрочка виконання зобов'язання за основним договором (купівля-продаж, підряд, надання юридичних послуг).

Товарний кредит - будь-яка господарська операція суб'єкта підприємницької діяльності, що передбачає реалізацію продукції (робіт, послуг), передачу права власності іншому суб'єктові підприємницької діяльності або громадянину на умовах відстрочення платежу, якщо таке відстрочення більше за звичайні строки банківських розрахунків або перевищує 30 календарних днів з дати реалізації [6].

Комерційний кредит - будь-яка господарська операція суб'єкта підприємницької діяльності, що передбачає авансування (попередню оплату) продукції (робіт, послуг) іншого суб'єкта підприємницької діяльності з відстроченням дати реалізації (набуття права власності), якщо таке відстрочення більше за звичайні строки поставки або перевищує 30 календарних днів з дати здійснення авансового платежу.

Фінансовий кредит - будь-яка господарська операція суб'єкта підприємницької діяльності, що передбачає надання коштів у позичку на певний строк та під визначені відсотки з поверненням основної суми заборгованості та нарахованих відсотків у грошовій формі або інших формах забезпечення заборгованості, включаючи матеріальні цінності та нематеріальні активи, надані в заставу.

Кредитний договір є консенсуальним, оплатним. Кредитний договір може бути дво- або багатостороннім.

Сторонами кредитного договору є кредитордавець і позичальник. Відповідно до чинного законодавства України кредитордавцем можуть бути Національний банк України, комерційні банки та фінансово-кредитні установи, що мають ліцензію НБУ на залучення і розміщення грошових вкладів та кредитів, і банківські консорціуми [6].

Позичальниками кредиту можуть бути юридичні і фізичні особи, не обмежені законом у правоздатності або дієздатності.

Кредитний договір має особливий предмет, в якості якого завжди виступають кошти (національна або іноземна валюта). Відповідно до кредитного договору кредитордавець зобов'язується надати позичальникові кошти на умовах і в розмірі, що передбачені договором, у власність (повне господарське відання, оперативне управління). Інші речі, визначені родовими ознаками, не можуть бути предметом кредитного договору.

Позичальник за кредитним договором зобов'язаний повернути визначену суму грошей, а не конкретні купюри.

Кредитний договір може бути укладений як шляхом складання одного документа, підписаного кредитором та позичальником, так і шляхом обміну листами, телеграмами, телефонограмами, підписаними стороною, яка їх надсилає.

Істотними умовами кредитного договору є забезпеченість, повернення, строковість, платність та цільова спрямованість.

Принцип забезпеченості кредиту означає наявність у банку права захищати свої інтереси, не допускати збитків від неповернення боргу через неплатоспроможність позичальника.

Принцип повернення, строковості та платності полягає в тому, що кредит має бути повернутий позичальником банку у визначений у кредитному договорі строк з відповідною сплатою за його користування.

Цільовий характер використання передбачає вкладення позичкових коштів на конкретні цілі, передбачені кредитним договором.

Укладаючи кредитний договір, сторони не позбавлені права в цьому договорі передбачити умови щодо зобов'язання боржника заставою, гарантією, страхуванням, порукою.

Контрольні запитання по темі

1. Надайте визначення кредитним відносинам.
2. Які є види кредиту?
3. Які є форми кредиту?
4. Надайте характеристику кредитного договору.
5. Надайте характеристику сторони у кредитному договорі.
6. Наведіть істотні умови кредитного договору.

13. ПОРЯДОК ТА ФОРМИ РОЗРАХУНКІВ У ГОСПОДАРЬСЬКОМУ ОБОРОТІ

За загальним правилом, на території України всі юридичні особи всіх форм власності, а також фізичні особи - громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства, які є суб'єктами підприємницької діяльності, здійснюють між собою розрахунки у безготівковому та готівковому порядку через установи банків відповідно до правил здійснення розрахункових та касових операцій, що затверджуються Національним банком України.

Безготівкові розрахунки між суб'єктами господарювання здійснюються відповідно до Інструкції № 7 про безготівкові розрахунки в господарському обороті України, затвердженої постановою Правління НБУ від 2 серпня 1996 р. та інших нормативних актів [22].

Безготівкові розрахунки здійснюються за такими формами розрахункових документів:

- платіжними дорученнями;
- платіжними вимогами-дорученнями;
- чеками;
- акредитивами;
- векселями;
- платіжними вимогами;
- інкасовими дорученнями (розпорядженнями).

Безготівкові розрахунки за товари та послуги можуть здійснюватися за допомогою банківських платіжних карток. Порядок використання платіжних карток визначає Національний банк України.

Інструкція № 7 ґрунтується на принципах вільного вибору суб'єктами форм розрахунків, закріплення їх сторонами у договорах і невтручання установ банків у ці договірні відносини. Разом з тим з метою забезпечення стандартів документів, які впроваджуються в господарський оборот в Україні, Інструкцією № 7 встановлено, що розрахункові документи, що їх подають клієнти до банку у паперовій формі, мають відповідати вимогам встановлених стандартів і містити, залежно від їх форми, такі реквізити:

- а) назву документа;
- б) номер документа, число, місяць, рік його виписки;
- в) назви платника та одержувача коштів, їх ідентифікаційні коди за Єдиним державним реєстром підприємств і організацій України, у фізичних осіб - ідентифікаційні номери, що проставляються на підставі відповідних документів податкових органів, номери рахунків в установах банку;
- г) назви банків платника та одержувача, їх місцезнаходження та умовні номери за МФО (код банку);
- д) суму платежу цифрами та літерами.
- є) призначення платежу, назву товару;
- е) на першому примірнику - відбиток печатки та підписи відповідальних осіб платника;
- ж) підрозділи бюджетної класифікації та строк настання платежу (у разі перерахування коштів до бюджету);
- з) суму податку на додану вартість (цифрами) або напис "без податку на додану вартість".

Якщо хоч би один з вищезазначених реквізитів не заповнений або заповнений неправильно, банк такий документ до виконання не приймає.

Використання факсиміле при вчиненні підпису, виправлення і підчистки у розрахункових документах не допускаються.

Кошти списуються з рахунку платника тільки на підставі першого примірника розрахункового документа.

Платіжне доручення - це бланк встановленої форми, який підприємство подає до банку, що його обслуговує, для перерахування визначеної суми зі свого рахунку.

Платіжна вимога-доручення - це комбінований розрахунковий документ, який складається з двох частин:

верхня - вимога постачальника (одержувача коштів) безпосередньо до покупця (платника) сплатити вартість поставленої йому за договором продукції (виконаних робіт, наданих послуг);

нижня - доручення платника своєму банкові перерахувати з його рахунку суму, яка проставлена у рядку "Сума до оплати літерами".

Чеки застосовують для здійснення розрахунків у безготівковій формі між юридичними особами, а також фізичними та юридичними особами з метою скорочення розрахунків готівкою за отримані товари, виконані роботи та надані послуги.

Розрахунковий чек - це документ, що містить письмове розпорядження власника рахунку (чекодавця) установі банку (банку-емітенту), яка веде його рахунок, сплатити чекодержателю зазначену в чеку суму грошей.

Чекодавець - юридична або фізична особа, яка здійснює платіж за допомогою чека та підписує його.

Чекодержатель - підприємство, яке є отримувачем коштів за чеком.

Акредитив є грошовим зобов'язанням банку, що видається ним за

дорученням клієнта на користь його контрагента за договором, згідно з яким банк, що відкрив акредитив (банк-емітент), може здійснити постачальникові платіж або надати повноваження іншому банку здійснювати такі платежі за умов пред'явлення документів, передбачених в акредитиві.

У банку покупця або постачальника можуть відкриватися акредитиви покриті та непокриті.

Розрізняють викличний та безвідкличний акредитиви. Відкличний акредитив може бути змінений або анульований банком-емітентом у будь-який момент без попереднього повідомлення бенефіціара. Безвідкличний акредитив може бути змінений або анульований тільки за згодою постачальника, на користь якого він був відкритий. Акредитив має ясно вказувати, чи є він відкличним або безвідкличним. За відсутності такої вказівки акредитив вважатиметься безвідкличним [22].

Вексель - це цінний папір, який засвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця сплатити після настання строку визначену суму грошей власникові векселя (векселедержателю).

Порядок використання векселів у господарському обороті України регулюється Положенням про переказний і простий вексель, затвердженим Постановою ЦВК і РНК СРСР від 7 серпня 1937 р. [23].

Використовувати векселі, а також виступати векселедавцями, акцептантами, індосантами та авалістами можуть тільки юридичні особи - суб'єкти підприємницької діяльності, що визнаються такими відповідно до чинного законодавства України.

Векселі можуть видаватися лише для оплати за поставлену продукцію, виконані роботи та надані послуги, за винятком векселів Мінфіну, Національного банку та комерційних банків України. У господарському обороті можуть використовуватися простий і переказний векселі, вексельний бланк може заповнюватися друкованим та недрукованим способами. Сума платежу за векселем обов'язково заповнюється цифрами та літерами та підписується керівником і головним бухгалтером юридичної особи, посвідчується печаткою.

Розрізняють два види векселів - простий і переказний (ст.21 Закону України "Про цінні папери і фондову біржу") [24].

Простий вексель - це складений за суворо визначеною формою документ, за яким боржник (векселедавець) приймає на себе абстрактне, нічим не обумовлене зобов'язання в зазначений строк або на вимогу здійснити платіж кредитору (векселедержателю) або тому, кому він накаже. При простому векселі платником є сам векселедавець.

Переказний вексель (тратта) - складений за суворо визначеною формою документ, в якому міститься проста і нічим не обумовлена пропозиція боржника, векселедавця (трасанта) іншій особі, платнику (трасату) в зазначений строк здійснити платіж кредитору, векселедержателю (ремітенту) або тому, кому він накаже.

Переказний вексель відрізняється від простого тим, що векселедавець сам

платежу не здійснює, а переказує цей свій обов'язок на свого боржника (платника за векселем). Переказний вексель також може переказуватись одним держателем іншому.

Для здійснення платежу вексель пред'являється платникові. Його згода на оплату векселя (акцепт) оформляється написом на векселі.

Платіжна вимога - це документ, що містить вимогу підприємства, установи, організації на безакцентне списання (безспірне стягнення) коштів у випадках, встановлених законодавством.

Безспірне стягнення та безакцентне списання коштів здійснюється на бланку платіжної вимоги, що його подає стягувач до банку, в якому він обслуговується, у трьох примірниках із супровідним реєстром удвох примірниках.

Платіжні вимоги банки приймають протягом десяти календарних днів з дня виписки. День заповнення платіжної вимоги не враховується.

У платіжній вимозі зазначається призначення платежу та відповідна стаття законодавчого акта, якою передбачене право безспірного стягнення та безакцептного списання коштів.

Інкасові доручення (розпорядження), як розрахункові документи, застосовуються у випадках, прямо передбачених законодавством. Банки приймають їх протягом десяти календарних днів з дня виписки. День заповнення інкасового доручення (розпорядження) не враховується [6].

Контрольні запитання по темі

1. Яким нормативно-правовим актом регулюється порядок безготівкових розрахунків між суб'єктами господарювання?
2. Надайте характеристику безготівкових розрахунків.
3. Які реквізити повинні містити розрахункові документи?
4. Надайте характеристику векселю.
5. Надайте характеристику видам розрахункових документів(платіжна вимога, акредитив, доручення, чек).

14. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Загальні засади відповідальності за порушення цивільно-правових зобов'язань містяться у гл. 51 ЦКУ [1]. Розділом V ГКУ встановлені особливості відповідальності за правопорушення у сфері господарювання; відповідно, відповідальність за такі правопорушення вважається господарсько-правовою [2].

Згідно зі ст. 216 ГКУ учасники господарських відносин несуть господарсько-правову відповідальність за правопорушення у сфері господарювання шляхом застосування до правопорушників господарських санкцій на підставах і в порядку, передбачених законодавством та договором. Господарськими санкціями, у свою чергу, визнаються заходи впливу на правопорушника у сфері господарювання, в результаті застосування яких для нього настають несприятливі економічні та/або правові наслідки [2].

Підставою господарсько-правової відповідальності учасника господарських відносин є вчинене ним правопорушення у сфері господарювання. Він відповідає за невиконання або неналежне виконання господарського зобов'язання чи порушення правил здійснення господарської діяльності, якщо не доведе, що ним вжито усіх залежних від нього заходів для недопущення господарського правопорушення. У разі якщо інше не передбачено законом або договором, суб'єкт господарювання за порушення господарського зобов'язання несе господарсько-правову відповідальність, якщо не доведе, що належне виконання зобов'язання виявилось неможливим внаслідок дії непереборної сили, тобто надзвичайних і невідворотних обставин за даних умов здійснення господарської діяльності.

Обставини непереборної сили і форс-мажорні обставини за законодавством є випадками звільнення сторін від господарсько-правової відповідальності.

За змістом ст. 218 ГКУ непереборною силою є надзвичайні і невідворотні обставини за даних умов здійснення господарської діяльності. Виникнення цих явищ не залежить від волі, свідомості і бажання як конкретного суб'єкта, так й інших людей (стихійні природні явища) [2].

Не вважаються обставинами, що звільняють сторону від відповідальності, зокрема, порушення зобов'язань контрагентами правопорушника, відсутність на ринку потрібних для виконання зобов'язання товарів, відсутність у боржника необхідних коштів (ч. 2 ст. 218 ГКУ) [2].

Згідно зі ст. 217 ГКУ у сфері господарювання за ініціативою учасників господарських відносин застосовуються такі види господарських санкцій:

- відшкодування збитків;
- штрафні санкції;
- оперативно-господарські санкції.

Відповідно до ст. 224 ГКУ під збитками розуміються витрати, зроблені управненою стороною, втрата або пошкодження її майна, а також не одержані нею доходи, які управнена сторона одержала б у разі

належного виконання зобов'язання або додержання правил здійснення господарської діяльності другою стороною [2].

До складу збитків, що підлягають відшкодуванню особою, яка допустила господарське правопорушення, включаються:

- вартість втраченого, пошкодженого або знищеного майна, визначена відповідно до вимог законодавства;
- додаткові витрати (штрафні санкції, сплачені іншим суб'єктам, вартість додаткових робіт, додатково витрачених матеріалів тощо), понесені стороною, яка зазнала збитків внаслідок порушення зобов'язання другою стороною;
- неододержаний прибуток (втрачена вигода), на який сторона, яка зазнала збитків, мала право розраховувати у разі належного виконання зобов'язання другою стороною;
- матеріальна компенсація моральної шкоди у випадках, передбачених законом.

При визначенні розміру збитків, якщо інше не передбачено законом або договором, враховуються ціни, що існували за місцем виконання зобов'язання на день задоволення боржником у добровільному порядку вимоги сторони, яка зазнала збитків, а у разі якщо вимогу не задоволено у добровільному порядку на день подання до суду відповідного позову про стягнення збитків.

ГКУ дозволяє сторонам господарського зобов'язання за взаємною згодою заздалегідь визначити погоджений розмір збитків, що підлягають відшкодуванню, у твердій сумі або у вигляді відсоткових ставок залежно від обсягу невиконання зобов'язання чи строків порушення зобов'язання сторонами. Не допускається погодження між сторонами зобов'язання щодо обмеження їх відповідальності, якщо розмір відповідальності для певного виду зобов'язань визначений законом [2].

Учасник господарських відносин, який вчинив господарське правопорушення, зобов'язаний вжити необхідних заходів щодо запобігання збиткам у господарській сфері інших учасників господарських відносин або щодо зменшення їх розміру, а у разі якщо збитків завдано іншим суб'єктам, - зобов'язаний відшкодувати на вимогу цих суб'єктів збитки у добровільному порядку в повному обсязі, якщо законом або договором сторін не передбачено відшкодування збитків в іншому обсязі.

Сторона, яка порушила своє зобов'язання або напевно знає, що порушить його при настанні строку виконання, повинна невідкладно повідомити про це другу сторону. У протилежному випадку ця сторона позбавляється права посилатися на нежиття другою стороною заходів щодо запобігання збиткам та вимагати відповідного зменшення розміру збитків. Сторона господарського зобов'язання позбавляється права на відшкодування збитків у разі якщо вона була своєчасно попереджена другою стороною про можливе невиконання нею зобов'язання і могла

запобігти виникненню збитків своїми діями, але не зробила цього, крім випадків, якщо законом або договором не передбачено інше.

Відшкодування збитків, завданих неналежним виконанням зобов'язання, не звільняє зобов'язану сторону від виконання зобов'язання в натурі, крім випадків, зазначених у ст. 193 ГКУ [6].

Згідно зі ст. 230 ГКУ штрафними санкціями визнаються господарські санкції у вигляді неустойки, яку учасник господарських відносин зобов'язаний сплатити у разі порушення ним правил здійснення господарської діяльності, невиконання або неналежного виконання господарського зобов'язання [2]. Сплата штрафних санкцій за невиконання або неналежне виконання господарського зобов'язання, так само як і відшкодування збитків, не звільняє боржника від виконання зобов'язання в натурі.

Згідно зі ст. 235 ГКУ оперативно-господарськими санкціями є заходи оперативного впливу на правопорушника з метою припинення або попередження повторення порушень зобов'язання, що використовуються самими сторонами зобов'язання в односторонньому порядку [2]. При цьому до суб'єкта, який порушив господарське зобов'язання, можуть бути застосовані лише ті оперативно-господарські санкції, застосування яких передбачено договором. Тобто для можливості застосування оперативно-господарських санкцій необхідне їх пряме передбачення у договорі.

У господарських договорах сторони можуть передбачати використання, зокрема, таких видів оперативно-господарських санкцій:

- одностороння відмова від виконання свого зобов'язання управненою стороною, із звільненням її від відповідальності за це - у разі порушення зобов'язання другою стороною;

- відмова від оплати за зобов'язанням, яке виконано неналежним чином або достроково виконано боржником без згоди другої сторони;

- відстрочення відвантаження продукції чи виконання робіт внаслідок прострочення виставлення акредитива платником, припинення видачі банківських позичок тощо;

- відмова управненої сторони зобов'язання від прийняття подальшого виконання зобов'язання, порушеного другою стороною, або повернення в односторонньому порядку виконаного кредитором за зобов'язанням (списання з рахунку боржника в безакцептному порядку коштів, сплачених за неякісну продукцію, тощо);

- встановлення в односторонньому порядку на майбутнє додаткових гарантій належного виконання зобов'язань стороною, яка порушила зобов'язання: зміна порядку оплати продукції (робіт, послуг), переведення платника на попередню оплату продукції (робіт, послуг) або на оплату після перевірки їх якості тощо;

- відмова від встановлення на майбутнє господарських відносин із стороною, яка порушує зобов'язання.

Наведений перелік оперативно-господарських санкцій, встановлений у частині першій цієї статті, не є вичерпним. Сторони можуть передбачити у договорі також інші оперативно-господарські санкції [8].

Відповідно до ст. 237 ГКУ підставою для застосування оперативно-господарських санкцій є факт порушення господарського зобов'язання другою стороною. Оперативно-господарські санкції застосовуються стороною, яка потерпіла від правопорушення, у позасудовому порядку та без попереднього пред'явлення претензії порушнику зобов'язання [2].

Порядок застосування сторонами конкретних оперативно-господарських санкцій визначається договором. У разі незгоди з застосуванням оперативно-господарської санкції заінтересована сторона може звернутися до суду з заявою про скасування такої санкції та відшкодування збитків, завданих її застосуванням. Оперативно-господарські санкції можуть застосовуватися одночасно з відшкодуванням збитків та стягненням штрафних санкцій.

Контрольні запитання по темі

1. Наведіть підстави для притягнення до господарської відповідальності.
2. Які обставини звільняють сторону за договором від відповідальності?
3. Які види господарських санкцій застосовуються до порушників договірних зобов'язань?
4. Надайте характеристику збитків та їх складових.
5. Надайте характеристику штрафних санкцій.
6. Надайте характеристику оперативно-господарських санкцій.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2003. № 40-44. - Ст. 356. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. - К. : Істина, 2003.-208с.
2. Господарський кодекс України: наук.- практ. коментар /О.І. Харитонова (ред.) - Х. Одіссей, 2007. - 831 с.
3. Київцев О.В. Договірне право України: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2008. – 456 с.
4. Конституція України прийнята Законом України від 28 червня 1996 р., 254/96-ВР.
5. Беяневич О.А. Господарське договірне право України (теоретичні аспекти) / О.А. Беяневич. - К. : Юрінком Інтер, 2006. - 592 с.
6. Цивільне право України: Підручник // Є.О. Харитонов, Н.О. Саніахметова. — К.: Істина, 2003. — 776 с.
7. Цивільний кодекс України. Коментар // За заг. ред. Є.О. Харитонова, О.М. Калітенко. — Одеса: Юридична література, 2004. — 1112 с.
8. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / за ред. Г.Л. Знаменського, В.С. Щербини. - 2-е вид., перероб. і допов. - К. : Юрінком Інтер, 2008. - 720 с.
9. Мічурін Є.О. Техніка складання договорів : навч.-практ. посіб./ Є.О. Мічурін. -Х. : Юрсвіт, 2006. - 536 с.
10. Договірне право України. Загальна частина : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. О.В.Дзери. - К. : Юрінком Інтер, 2008. -896 с.
11. Договірне право України. Особлива частина : навч. посіб./О.В. Дзера (ред.). - К. : Юрінком Інтер, 2009. - 1200 с.
12. Закон України "Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 р. № 1877-IV.
13. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 р., № 959 – XII.
14. Водний кодекс України від 06.-6.1995 р., № 213 – ВР.
15. Закон України «Про оренду землі» від 06.10.1998 р., № 161 – XIV.
16. Закон України «Про оренду державного та комунального майна» від 10.04.1992 р., № 2269.
17. Закон України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 р., № 2664 – III.
18. Закон України “Про концесії” від 16.07.99 р., № 997-XIV.
19. Закон "Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти" від 22.02.2000 р., № 225 – X.
20. Закон України "Про ліцензування певних видів господарської діяльності" від 10.02.2000 р., № 567 – II.
21. Кодекс торговельного мореплавства від 23.05.1995 р., № 176/95 ВР.

22.Інструкція № 7 «Про безготівкові розрахунки в господарському обороті України», затверджена постановою Правління НБУ від 02.08.1996 р.

23.Положення про переказний і простий вексель, затверджене Постановою ЦВК і РНК СРСР від 07.08.1937 р., N 104/1341.

24.Закон України "Про цінні папери і фондову біржу" від 23.02.2006 р., N 3480-IV.